

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»**

Факультет соціології і права

Кафедра соціології

«На правах рукопису»
УДК _____

До захисту допущено:
В.о. завідувача кафедри
_____ Максим ЄНІН
« ____ » _____ 2025 р.

Магістерська дисертація

на здобуття ступеня магістра

за освітньо-професійною програмою «Врегулювання конфліктів та медіація»

зі спеціальності 054 «Соціологія»

**на тему: «Національно-патріотичне виховання як чинник забезпечення
національної безпеки країни»**

Виконала:

студентка II курсу, групи СЛ-41мп

Водонос Віта Володимирівна _____

Науковий керівник:

Доцент кафедри соціології, к. політ. н., доцент

Багінський Андрій Владиславович _____

Рецензент:

Доцент кафедри історії, к.і.н., доцент

Чолій Сергій Васильович _____

Засвідчую, що у цій магістерській дисертації
немає запозичень з праць інших авторів без
відповідних посилань.

Студентка _____

Київ – 2025 року

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Факультет соціології і права
Кафедра соціології

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Спеціальність – 054 «Соціологія»

Освітньо-професійна програма «Врегулювання конфліктів та медіація»

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. завідувача кафедри

_____ Максим ЄНІН

«_____» _____ 2025 р.

ЗАВДАННЯ
на магістерську дисертацію студентці
Водонос Віті Володимирівні

1. Тема дисертації «Національно-патріотичне виховання як чинник забезпечення національної безпеки країни», науковий керівник дисертації Багінський Андрій Владиславович, доцент, кандидат політичних наук, затверджені наказом по університету від «11 листопада» 2025р. №4894-с
2. Термін подання дисертації: 15.12.2025
3. Об'єкт дослідження – національно-патріотичне виховання.
4. Предмет дослідження – національно-патріотичне виховання як фактор, що впливає на забезпечення національної безпеки країни.
5. Перелік завдань, які потрібно розробити:
 - З'ясувати сутність та зміст національно-патріотичного виховання.

- Розглянути поняття ідентичності, патріотизму та націоналізму як ціннісних засад патріотичного виховання.
- Проаналізувати механізми реалізації національно-патріотичного виховання (сім'я, освіта, культура, медіа).
- Визначити роль національно-патріотичного виховання у забезпеченні національної безпеки країни.
- Окреслити трансформацію державної політики України у підходах до патріотичного виховання.
- Проаналізувати досвід інших країн (США, Китай та Ізраїль) у впровадженні національно-патріотичного виховання.
- Провести соціологічне опитування для виявлення національно-патріотичної свідомості учнів старшої школи.

6. Орієнтовний перелік графічного (ілюстративного) матеріалу: 30 таблиць та 20 рисунків.

7. Орієнтовний перелік публікацій: 1.

8. Дата видачі завдання: вересень 2024

Календарний план

№ з/п	Назва етапів виконання магістерської дисертації	Термін виконання етапів роботи	Примітка
	Визначення напрямку дослідження.	Вересень 2024	Виконано
	Формування джерельної бази дослідження.	Жовтень-грудень 2024	Виконано
	Складання розгорнутого плану.	Січень 2025	Виконано
	Написання вступу до роботи (визначення об'єкту, предмету, мети та завдань).	Лютий-березень 2025	Виконано

	Підготовка і написання I розділу (Теоретико- методологічне підґрунтя дослідження національно-патріотичного виховання).	Квітень-травень 2025	Виконано
	Написання II розділу (Національно-патріотичне виховання в системі національної безпеки: національна та міжнародна практика).	Червень-липень 2025	Виконано
	Написання III розділу (Емпіричне дослідження національно-патріотичної свідомості учнів старших класів), висновків та коригування списку літератури.	Вересень-грудень 2025	Виконано
	Передача магістерської дисертації на кафедрі.	15.12.2025	Виконано

Студент

Науковий керівник

Віта ВОДОНОС

Андрій БАГІНСЬКИЙ

АНОТАЦІЯ

Водонос В.В. Національно-патріотичне виховання як чинник забезпечення національної безпеки країни. – На правах рукопису.

Магістерська дисертація за спеціальністю 054 Соціологія. – Національний технічний університет України. «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», кафедра соціології. – Київ, 2025. – 120 с., 20 іл., 30 табл., список джерел з 80 найменувань, 1 додаток.

Магістерська дисертація присвячена вивченню національно-патріотичного виховання як чинника забезпечення національної безпеки країни. У роботі розглянуто ряд наукових підходів до визначення національно-патріотичного виховання, його ціннісних складових – ідентичності, патріотизму та націоналізму, окреслено основні механізми реалізації НПВ – сім'ї, освіти, культури та медіа.

Встановлено, що національно-патріотичне виховання відіграє ключову роль у забезпечення національної безпеки, оскільки забезпечує стійкість населення до зовнішніх та внутрішніх загроз, консолідує націю навколо спільних цінностей та інтересів. Окрему увагу приділено трансформації державної політики України щодо підходів до патріотичного виховання, розглянуто досвід США, Китаю та Ізраїлю у впровадженні практик національно-патріотичного спрямування.

За допомогою соціологічного дослідження було вивчено національно-патріотичну свідомість учнів 10-11 класів та оцінено вплив національно-патріотичного виховання на формування патріотичних цінностей, громадянської відповідальності та соціальної активності як ключових чинників забезпечення національної безпеки України.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, національна свідомість, патріотизм, ідентичність, національна безпека.

SUMMARY

Vodonos V.V. National-Patriotic Education as a Factor in Ensuring the Country's National Security. – Manuscript. Master's thesis on specialty 054 Sociology. – National technical university of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», Department of sociology. – Kyiv, 2025. – 120 p., 20 fig., 30 tabl., 80 sources, 1 appendix.

The master's thesis is devoted to the study of national-patriotic education as a factor in ensuring the national security of the country. The paper examines a range of scientific approaches to defining national-patriotic education, its value components – identity, patriotism, and nationalism – and outlines the main mechanisms for its implementation, including the family, education, culture, and media.

It has established that national-patriotic education plays a key role in ensuring national security, as it strengthens society's resilience to external and internal threats and consolidates the nation around shared values and interests. Particular attention is paid to the transformation of Ukraine's state policy regarding approaches to patriotic education, as well as to the experience of the United States, China, and Israel in implementing practices of national-patriotic orientation.

Through a sociological study, the level of national-patriotic consciousness among 10th-11th grade students was examined, and influence of national-patriotic education on the formation of patriotic values, civic responsibility, and social activity was assessed as key factors in ensuring Ukraine's national security.

Key words: national-patriotic education, national consciousness, patriotism, identity, national security.

ЗМІСТ

ВСТУП	9
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ РАМКИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ	13
1.1 Сутність та зміст національно-патріотичного виховання	13
1.2 Поняття ідентичності, патріотизму та націоналізму: їх значення у структурі національно-патріотичного виховання.....	16
1.3 Механізми реалізації національно-патріотичного виховання в суспільстві (сім'я, освіта, культура, медіа).	25
ВИСНОВКИ ДО 1 РОЗДІЛУ.	37
РОЗДІЛ 2. НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: НАЦІОНАЛЬНА ТА МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА.....	39
2.1 Роль національно-патріотичного виховання у забезпеченні національної безпеки країни	39
2.2 Трансформація державної політики України щодо підходів до національно- патріотичного виховання з початку здобуття незалежності.....	42
2.3 Досвід інших країн у впровадженні патріотичного виховання: США, Китай, Ізраїль.....	48
ВИСНОВКИ ДО 2 РОЗДІЛУ.....	54
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО- ПАТРІОТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ.	56
3.1 Програма соціологічної дослідження.....	56
3.2 Результати дослідження.....	61

ВИСНОВКИ ДО 3 РОЗДІЛУ	99
ВИСНОВКИ.....	101
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	103
ДОДАТОК.....	112

ВСТУП

Актуальність теми дослідження.

У сучасному глобалізованому світі, національно-патріотичне виховання є важливим інструментом забезпечення національної безпеки будь-якої країни, оскільки формує та зміцнює стійкість, соціальну згуртованість. Його актуальність зростає в умовах нестабільності, воєнних дій, інформаційних та гібридних загрозах, які спрямовані на розкол суспільства та підрив довіри до основних державних інституцій. Ефективність патріотичного виховання, що ґрунтується на спільних цінностях, історичній пам'яті, культурі, формує активних громадян, здатних відстоювати та захищати інтереси країни, протидіяти пропаганді та зберігати власну національну ідентичність. Національно-патріотичне виховання є ключовою інвестицією в людський капітал країни, забезпечуючи її довгострокову стійкість та суверенітет.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Магістерська дисертація підготовлена в рамках ініціативної науково-дослідницької теми кафедри соціології КПІ імені Ігоря Сікорського: «Соціологічні та політологічні дослідження конфліктів в контексті динаміки модерну: від теорії до врегулювання».

Стан наукової розробленості проблеми.

Національно-патріотичне виховання привертає увагу багатьох представників різних наукових шкіл – соціологічної, політичної та педагогічної. Формування ідентичності особистості пояснювали Е.Еріксон, Дж.Мід, Ч.Кулі, а її соціальну залежність – П.Бергер, Т. Лукман, Е.Гофман, Г. Теджфел, Дж.Тернер. Поняття патріотизму розглядали: Аристотель, Цицерон як громадянський обов'язок та чесність; Е.Дюркгейм як моральну основу соціальної солідарності; К. Апія, М.Нуссбаум як прояв етичної відповідальності в глобалізованому світі.

Проблематику націоналізму у своїх працях висвітлювали К. Гірц, Е.Гобсбаум, Е.Гелнер, Б.Андерсон, Е.Сміт, Г.Кон, М.Білінг, Г.Касьянов, які тлумачили націю як соціокультурну конструкцію. У галузі педагогіки значний внесок зробили В.Сухомлинський, І.Бех, К. Журба та С. Тронько, які розглядали патріотичне виховання як основу духовного розвитку особистості, який формується під час освітнього процесу. Сучасні дослідники приділяють увагу взаємозв'язку патріотичного виховання з громадянською відповідальністю (М.Нуссбаум, Р.Керрен, Ч.Дорн).

Мета та завдання дослідження.

Метою цієї роботи є дослідження національно-патріотичного виховання як чинника забезпечення національної безпеки країни.

Для досягнення мети визначено такі завдання:

1. З'ясувати сутність та зміст національно-патріотичного виховання.
2. Розглянути поняття ідентичності, патріотизму та націоналізму як ціннісних засад патріотичного виховання.
3. Проаналізувати механізми реалізації національно-патріотичного виховання (сім'я, освіта, культура, медіа).
4. Визначити роль національно-патріотичного виховання у забезпеченні національної безпеки країни.
5. Окреслити трансформацію державної політики України у підходах до патріотичного виховання.
6. Проаналізувати досвід інших країн (США, Китай та Ізраїль) у впровадженні національно-патріотичного виховання.
7. Провести соціологічне опитування для виявлення національно-патріотичної свідомості учнів старшої школи.

Об'єкт та предмет дослідження.

Об'єктом дослідження є національно-патріотичне виховання.

Предметом дослідження є національно-патріотичне виховання як фактор, що впливає на забезпечення національної безпеки країни.

Методи дослідження.

Для виконання мети та завдань дослідження було використано такі наукові методи – теоретичний аналіз та синтез наукових напрацювань у сфері національно-патріотичного виховання, соціологічне опитування для аналізу національно-патріотичної свідомості учнів 10-11 класів.

Наукова новизна.

Наукова новизна полягає у всебічному теоретико-методологічному обґрунтуванні національно-патріотичного виховання як чинника забезпечення національної безпеки країни. Проаналізовано взаємозв'язок між патріотичним вихованням, національною свідомістю громадян та національною безпекою країни, розкрито роль патріотичного виховання у зміцненні соціальної єдності, формуванні громадянської відповідальності та підвищенні стійкості населення до зовнішніх загроз.

Практичне значення одержаних результатів.

Результати дослідження мають значення для розробки та вдосконалення стратегій та програм національно-патріотичного виховання, можуть бути використанні для планування діяльності в освітніх закладах, органів державної влади, громадських організацій з метою формування громадянської свідомості, підвищення рівня соціальної згуртованості та розвитку відповідальності.

Апробація результатів магістерської дисертації.

Вибрані теоретичні положення магістерської дисертації були апробовані через публікацію наукової статті «Багінський, А.В., Воднос, В.В. (2025). Соціальна ідентичність у цифрову епоху: трансформація уявлень про «Я» під впливом соціальних мереж. Актуальні проблеми філософії та соціології №55, 204 – 207».

Структура роботи.

Робота складається зі вступу, 3 розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг роботи – 120 сторінок (з них 99 основного тексту). Список використаних джерел містить 80 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ РАМКИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

1.1 Сутність та зміст національно-патріотичного виховання

Національно-патріотичне виховання є одним із ключових напрямів формування громадянської свідомості, духовності та активної позиції особистості у сучасному суспільстві. Його трактують як комплексний, системний і цілеспрямований процес органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів, що мають на меті формування у молодого покоління патріотичної свідомості, відданості, любові до країни, готовності дбати про добробут свого народу, виконувати громадянський та конституційний обов'язок щодо захисту національних інтересів, цілісності та незалежності країни (Романюк, Мафтин, 2023, с. 116-117).

Патріотичне виховання поєднує в собі три компоненти: когнітивний, емоційний та практичний.

1. Когнітивний компонент включає засвоєння знань із історії, культури, традицій, мови та національних символів. Саме через пізнання власного коріння формується усвідомлення себе як частини нації.

2. Емоційний компонент відображає ставлення особистості до своєї Батьківщини, почуття гордості, співпереживання, шанобливе ставлення до героїв та культурних надбань. Цей компонент формує внутрішню мотивацію до громадянської активності.

3. Практичний компонент реалізується через участь у суспільному житті держави, волонтерській діяльності, захисті національних інтересів. Саме цей вимір показує глибину сформованості патріотичних переконань (Мартинюк, 2020, с.109).

Національно-патріотичне виховання слід розглядати як соціально-педагогічний процес, адже воно безпосередньо впливає на формування особистості в її взаємодії із суспільством та державою. Цей процес не обмежується лише передачею культурних зразків, традицій, звичаїв, вірувань тощо, а також передбачає цілеспрямований розвиток соціально значущих якостей – громадянської свідомості, відповідальності, моральної стійкості та поваги до прав та свобод людей, що сприяють успішній соціалізації (Кульчицький, Петришин, 2019, с. 89).

У 2018 році Радою Європи було розроблено Рамку компетентностей, яка включає 20 ключових компетентностей, що згруповані у чотири блоки – цінності, ставлення, уміння та знання/критичне розуміння, які разом формують основу для розвитку демократичної культури, соціальної згуртованості та активного громадянства. Цінності формують моральну основу громадянської позиції, поваги до гідності, свободи, рівності, які стають фундаментом для усвідомленого вибору та участі у суспільних процесах. Ставлення – відкритість до інших, повага до різноманіття створюють умови для солідарності, без якої демократія не може існувати. Уміння передбачають критично мислити, конструктивно вирішувати конфлікти, комунікувати, співпрацювати, а критичне розуміння – це здатність аналізувати потоки інформації, розпізнавати фейки та маніпуляції, знати та розуміти самого себе (Council of Europe, 2018).

У контексті національно-патріотичного виховання, Рамка розкриває ширше розуміння виховання не тільки як засвоєння культурних факторів та ритуалів, а як процес становлення особистості здатної до свідомої участі у демократичному суспільстві. Тобто, патріотичне виховання це не тільки підготовка патріотів у традиційному сенсі, але й виховання критично мислячих, етично відповідальних та соціально активних громадян здатних жити у полікультурному суспільстві.

Так як національно-патріотичне виховання є системним та тривалим процесом, його необхідно здійснювати безперервно – від закладів дошкільної освіти до

завершення навчання у закладах вищої освіти. Послідовність забезпечує поступове формування цінностей, переконань та громадянської свідомості на всіх етапах розвитку особистості. Особлива увага повинна приділятися у дошкільному та шкільному періодах, адже саме в цей час формуються основи світогляду, закладаються морально-етичні засади особистості (Чупрій, Сіра, 2022, с. 48).

При здійсненні національно-патріотичного виховання слід враховувати інтереси національних меншин, проте наголошуючи на титульному етносі, це забезпечує з одного боку, соціальну інтеграцію та рівність усіх громадян, а з іншого, забезпечує повагу та гордість за культуру, історію та традиції народу (Чупрій, Сіра, 2022, с. 49).

Патріотичне виховання здійснюється на загально-педагогічних принципах виховання, а саме на дитиноцентризмі, природовідповідності, культуровідповідності, гуманізмі, урахуванні вікових та індивідуальних особливостей (Тімкін, Новікова, 2016).

Серед основних принципів патріотичного виховання виділяють наступні:

1. Принцип національної свідомості включає в себе формування національної самосвідомості, любові до рідної землі, народу, шанобливого ставлення до культурної спадщини, повага до етносів, збереження національної ідентичності, готовність брати участь у розвитку та захисті держави.

2. Принцип самоактивності та саморегуляції сприяє розвитку суб'єктивності, здатності до критичного мислення, самостійного ухвалення рішень, формуванню громадянської позиції та відповідальності за власні дії.

3. Принцип полікультурності, що передбачає інтеграцію в світовий простір, виховання відкритості, толерантності, поваги до цінностей та традицій інших народів.

4. Принцип соціальної відповідальності, що вимагає узгодженість змісту та методів виховної роботи з соціальною реальністю та має на меті

сформувати готовність молоді до захисту країни та подолання життєвих викликів.

5. Принцип історичної та соціальної пам'яті, який спрямований на збереження духовно-моральної та культурно-історичної пам'яті через їх відтворення у виховній діяльності.

6. Принцип міжпоколінної наступності, що передбачає передачу нащадкам зразків культури, етно-культури народів, що проживають на території держави (Тімкін,Новікова, 2016).

Таким чином, національно-патріотичне виховання є комплексним, тривалим та безперервним соціально-педагогічним процесом, який орієнтований на цілісний розвиток особистості, сприяє соціалізації, формує громадянську самосвідомість і є ключовим чинником становлення демократичної держави.

1.2 Поняття ідентичності, патріотизму та націоналізму: їх значення у структурі національно-патріотичного виховання

Сучасне людство зіштовхується з різноманітними викликами – від воєн та збройних конфліктів до інформаційних загроз, криз цінностей та ідентичностей. Реалії вимагають від суспільства не лише технологічних чи економічних рішень, але й психологічної, духовної стійкості. Національно-патріотичне виховання виступає важливим інструментом збереження та формування цінностей громадян. Його концептуальне підґрунтя неможливо зрозуміти без ідентичності, яка є самоусвідомленням особистості та результатом соціального конструювання; патріотизму та націоналізму як ідеологічних та соціально-психологічних орієнтирів. У поєднанні ці феномени стають теоретичними рамками, в яких функціонує національно-патріотичне виховання.

Поняття ідентичності є предметом уваги багатьох провідних науковців у галузі гуманітарних та соціальних наук. Ерік Еріксон, один із перших, хто почав досліджувати ідентичність. Він розрізняв Его та групову ідентичність, які є

взаємопов'язані у психосоціальному розвитку особистості. Его-ідентичність виступає як свідомий, динамічний, психосоціальний конструкт, який формується та розвивається протягом усього життєвого циклу людини – від дитинства до старості. Він зазначає, що саме на 5 стадії, у підлітковому віці, відбувається криза «ідентичність проти змішання ролей», коли індивід активно шукає відповідь на питання «Хто Я?», інтегруючи свої минулі та нові ідентифікації та соціальні ролі. Групова ідентичність – соціальний конструкт, який передбачає залученість індивіда у соціальні групи та єдність з ними. Ці 2 форми активно переплітаються, адже людина потребує як відчуття власної унікальності, так і відчуття приналежності та значущості у суспільстві (Зливков, Лукомська, 2013, с. 113).

Джордж Мід, представник символічного інтеракціонізму, розглядає ідентичність через призму Самості (Self), яка формується через соціальну взаємодію та має два взаємозалежних компоненти: I та Me. I – це спонтанний, творчий, імпульсивний аспект особистості. Me – це засвоєні установки, очікування та цінності суспільства. Ідентичність – це постійний діалог між I та Me, де повне її формування відбувається після засвоєння ролей «узагальненого іншого» (Mead, 1972, p. 173-178).

Чарльз Кулі розглядав ідентичність через теорію дзеркального «Я», де стверджував що ідентичність формується через суб'єктивну інтерпретацію про те, як нас сприймають інші. Цей процес є активною уявною рефлексією, яка складається із 3 послідовних етапів: уява про наш вигляд в очах іншої людини; уява про її судження щодо цього вигляду; емоційний відгук – гордість чи приниження. Ідентичність, згідно Кулі, є продуктом нашого уявлення про те, як нас бачать та оцінюють інші (Cooley, 1902, p.152-153).

Пітер Бергер та Томас Лукман розглядають ідентичність через призму соціального конструювання реальності. Вони зазначають, що ідентичність є

ключовим елементом суб'єктивної реальності, що перебуває в постійному діалектичному зв'язку із суспільством (Berger, Luckmann, 1966, с. 194).

Е. Гофман розробив драматургічний підхід, де розглянув ідентичність як мінливий соціальний конструкт, що постійно створюється, змінюється в процесі міжособистісної взаємодії. Життя – це театр, де індивіди є акторами, які свідомо чи несвідомо виконують соціальні ролі відповідно до аудиторії. Згідно Гофмана, ідентичність – це образ, який підтверджується аудиторією, тоді як стигма виникає, коли соціальна ідентичність людини, яку вона має, суперечить тій, яку очікують побачити в ній інші (Goffman, 1990).

Теорія соціальної ідентичності розроблена Генрі Теджефелом та Джоном Тернером розглядає її як усвідомлення людини своєї належності до соціальних груп, разом із емоційним та ціннісним значенням. Люди прагнуть досягти позитивної соціальної ідентичності для підвищення самооцінки, що реалізується через 3 етапи: соціальну категоризацію – поділ на «своїх» та «чужих», соціальну ідентифікацію – прийняття групових норм, соціальне порівняння «своїх» та «чужих» (Tajfel, Turner, 1986).

Національна ідентичність – одна із видів ідентичності особистості, що трактується як усвідомлення людиною своєї належності до певної нації, держави на основі єдності традицій, культури, мови та спільних цінностей.

Американська дослідниця Лія Грінфелф визначає національну ідентичність як ідентифікацію, що ґрунтується на належності до свого народу та виділяє 5 основних ознак, серед яких:

1. Людські переконання, які визначають один одного як співвітчизників та прагнуть до спільного співіснування.
2. Спільне історичне минуле та уявлення про майбутнє.
3. Дієва ідентичність через спільні колективні дії.

4. Постійне проживання в одній країні.

5. Спільні характеристики, що формують загальну культуру (Козловець, 2011, с. 3).

Національна ідентичність – це синтез об’єктивних та суб’єктивних рис, що відрізняють одну націю від іншої. Центральну роль у цьому процесі відіграють спільна історична пам’ять та колективне переживання спільної долі, у процесі якого формується стійке почуття «ми» (Козловець, 2011, с. 3).

Таким чином, ідентичність є фундаментальним теоретичним конструктом, що відображає багаторівневе самоусвідомлення індивіда та його приналежність до різних соціальних груп, національна ідентичність постає її макрорівнем та визначається як належність індивіда саме до нації, яка формується на основі спільної історії, культури тощо.

Активним, ціннісно-емоційним виявом сформованої національної ідентичності є патріотизм, який традиційно трактується як почуття прихильності та відданості до своєї країни, нації, політичної спільноти та готовність діяти в її інтересах.

Еволюція патріотизму сягає античних часів, де ще за часів побудови перших міст-держави в Античній Греції та Римі, він буквально означав відданість полісу. Давньогрецький філософ Аристотель вважав патріотизм невід’ємною частиною доброчесного громадянина, який повинен працювати на благо свого полісу. Цицерон, у свою ж чергу, стверджував, що обов’язок перед державою переважає особисті інтереси (Бевз, 2024, с.155).

Пізніше, у період Просвітництва, Жан-Жак Руссо у праці «Про суспільний договір» зазначив, що патріотизм є моральним фундаментом для консолідації людей, які мають спільні цінності та відповідальність. Він заклав основні засади громадянського патріотизму, акцентуючи увагу на спільному благу та обов’язку перед державою (Бевз, 2024, с.155).

Іманнуїл Кант, у своєму трактаті «До вічного миру», розглядав патріотизм як важливу моральну чесноту перед державою, але без шкоди для загального миру та справедливості (Бевз, 2024, с.155).

Еміль Дюркгейм розробив концепцію соціальної солідарності, яка пояснює моральну єдність у різних типах суспільства. Він виділив два типи: механічну солідарність, характерну для гомогенних та архаїчних спільнот, де зв'язки будуються на схожості та підпорядковуються колективній свідомості; органічну солідарність, яка характерна у сучасних, диференційованих суспільствах та заснована на залежності індивідів один від одного, що виникла через поділ праці (Durkheim, 1893).

З огляду на багатовекторність феномену патріотизму, у науці виділяють низку різноманітних типологій, які дозволяють розмежувати його форми.

Серед основних – етнічний та громадянський патріотизм. Етнічний патріотизм ґрунтується на спільному походженні, культурі, мові та традиціях. Громадянський патріотизм передбачає підтримку політичних/демократичних інститутів, конституційних цінностей, наявність активної громадянської позиції, об'єднання громадян незалежно від їхнього походження (Єнін, 2018, с.71-72).

Ряд науковців поділяють патріотизм на конструктивний та сліпий. Конструктивний патріотизм – це критична, свідома любов до Батьківщини, де не заперечуються проблеми та виклики держави, де громадян свідомо та активно бере участь у реформуванні, розвитку та громадянському житті країни. У свою чергу, сліпий патріотизм передбачає безумовну, некритичну відданість до країни, ідеалізує її, ігнорує проблеми, засуджує будь-яку критику, що може призводити до застою та авторитаризму (Schatz, Staub, Lavine, 1999).

Концепція конституційного патріотизму Юрген Габермаса розглядає його як любов до країни не за спільну етнічну приналежність чи історію, а за її

демократичні права та закони (Єнін, 2018, с.62). Об'єднати людей може їхня спільна вірність універсальним цінностям – свободі, рівності та верховенству права. За аналогію з Габермасом, виділяють космополітичний патріотизм як синтез традиційного патріотизму й лояльності до загальнолюдських цінностей. Він базується на принципах демократії та прав людини, реалізованих у конкретній політичній спільноті. Космополітичний патріот відкритий до інших культур, зберігаючи гордість за власну. Як ілюструє Кваме Апія, його можна розглядати як кореневий космополітизм – форму патріотизму, при якій людина віддана своїй країні є відкритою та відповідальною перед усім людством (Appiah, 1997).

Марта Нуссбаум виступає за глобальний патріотизм, який передбачає відданість не лише своїй країні, але й усій світовій спільноті. Вона закликає ставити загальнолюдські цінності та забезпечення гідного життя для кожної людини вище ніж сліпий патріотизм, використовуючи освіту для розвитку співчуття до проблем інших народів (Nussbaum, 2008).

Отже, патріотизм є складним соціально-політичним феноменом, який визначається як любов до своєї Батьківщини, як чеснота, моральний чи громадянський обов'язок, як чинник громадянської єдності, емоційної прихильності, що підкріплюється готовністю діяти на благо країни.

Якщо патріотизм є емоційною відданістю та громадянською чеснотою, то націоналізм розглядається як ідеологічне вчення і політична практика, що ґрунтується на уявленні про націю як вищу форму соціальної єдності.

Три переконання, які становлять націоналізм:

1. Нація є реальним, цінним, самобутнім утворенням, яке відрізняється від інших спільнот.
2. Інтереси, цінності та лояльність до нації є першочерговими і мають стояти вище за всі інші.

3. Нація повинна бути політично незалежною та суверенною, тобто мати власну державу (Miller, 2025).

Ці переконання є основою будь-якого націоналістичного руху, незалежно від ідеологічного забарвлення (Miller, 2025).

У науці розрізняють 2 основних підходи для розуміння націоналізму – примордіалістичний та конструктивістський.

Перший розглядає націю як природню, глибоко вкорінену культурну спільноту, яка існувала історично довгий час та формується на основі етнічного походження, мови, релігії, спільної території тощо.

Кліффорд Гірц розглядав націю як культурну систему, де етнічні почуття виникають на основі мови, родинних зв'язків чи релігії тощо, є ірраціональними та сприймаються як невід'ємна частина особистості. Ця систему формується під час кризи старих політичних систем, коли традиційні соціокультурні структури перестають задовольняти потреби індивідів (Гірц, 2001).

Конструктивісти розглядають націю як соціально сконструйовану спільноту, сформовану в процесі модернізації.

Ерік Гобсбаум зазначає, що нація є історично недавнім, сконструйованим феноменом, що виникла виключно в епоху модерну. Він стверджує, що націоналізм – це ідеологія, яка створює нації та успішно реалізується через традиції – міфи, символи, історичні наративи, що штучно надають нації уявної стародавності та легітимності (Hobsbawm, 2000).

Ернест Гелнер розглядав націю як результат суспільного договору, який об'єднує людей через спільну культуру, світогляд, цінності, правила тощо, і необхідний для функціонування індустріального суспільства (Гелнер, 2003).

Бенедикт Андерсон розуміє націю як «уявлену спільноту», яка виникла в епоху модерну внаслідок появи «друкованого капіталізму». Цей процес створив

стандартизовану (розмовну) мову, синхронне споживання друкованих медіа (газети, книги тощо), що дало незнайомим людям відчуття одночасного співіснування, усвідомлення та уявлення себе як єдиного, цілісного утворення (Андерсон, 2001).

Теоретичним мостом між даними підходами є етносимволізм, запропонований Ентоні Смітом, який стверджує, що націоналізм виник у модерну епоху, але не є штучно створеним, адже будується на основі вже існуючих етнічних спільнот. Тобто націоналістичні рухи модернізують вкорінені у культурі міфи, символи, традиції, які надають нації емоційності та історичної легітимності (Сміт, 2004).

Таким чином, примордіалісти вважають націю органічною даністю, конструктивісти бачать її як штучний винахід модерної нації, етосимволісти ж стверджують, що нація є модерною, але черпає свою легітимність з вкорінених культурних символів.

Сучасні наукові дослідження надають різні класифікації націоналізму, серед яких – етнічний та громадянський націоналізм.

Етнічний націоналізм фокусується на спільній культурі, мові, походженні, тобто орієнтований на спільну етнічну спадщину, глибокі емоційні та спадкові зв'язки, де нація визначає індивіда, а не індивід націю. Громадянський націоналізм передбачає любов та відданість країні, лояльність до політичних інститутів, законів та прав, виражаючи готовність діяти в інтересах усіх громадян, незалежно від їхнього етнічного походження (Tamir, 2019, p.425).

Ганс Кон поділив націоналізм на західний та східний.

Західний націоналізм характерний для Франції, Великої Британії, США. Основою цього націоналізму є раціональність, інклюзивність, лібералізм та індивідуальні свободи.

Східний націоналізм розвивається у Центральній та Східній Європі. Для нього характерним є органічність, етнічність, колективізм та ірраціональність, які базуються на культурних міфах та часто виявляють авторитарний характер (Tamir, 2019, p.425).

У праці української дослідниці Георгія Касьянова розглянуто ще типи націоналізму за політичною метою: інтеграційний (прагне об'єднання), сепаратистський (прагне відокремлення), державотворчий (укріплює існуючу державу) та антидержавний (прагне змінити режим). Також поділяють на відкритий (інклюзивний), що приймає нових членів та закритий (ексклюзивний), який обмежує членство певними критеріями (Касьянов, 1999).

Майклом Біллінгом було розроблено концепцію банального націоналізму, де дослідник описав його як ненав'язливі, повсякденні та майже непомітні дії, символи, практики, що постійно нагадують громадянам про їхню національну приналежність. Це включає такі явища, як прапори на державних установах, спортивних заходах тощо, використання слів: «ми», «тут», «наші інтереси», «наша економіка» у ЗМІ, які підсвідомо ділять світ на «своїх» та «чужих». Метою цього процесу є забезпечення постійної, але некритичної, увімкненості нації у свідомість людей без агресивного підходу (Billig, 2008).

Отже, націоналізм є феноменом, який включає як віру у природні корені нації, так і прагнення створити, зберегти національну державу як фундамент самоідентифікації.

Отже, ідентичність, патріотизм та націоналізм є взаємопов'язаними, але концептуально відмінними явищами, які відіграють ключову роль у формуванні солідарності, політичній легітимації й системи ціннісних орієнтирів. Ідентичність виступає фундаментом, коли індивід усвідомлює свою приналежність, патріотизм та націоналізм виступають її формами. Патріотизм передбачає любов, відданість, лояльність до своєї спільноти, країни, участь у її зміцненні та розвитку. Націоналізм ж є ідеологією або практикою, яка акцентує увагу на нації як головній соціальній одиниці. У систему національно-патріотичного виховання, ці концепти реалізуються через інтеграцію знань про історію, культуру, державні символи та практичну діяльність, що формує у молоді громадянську позицію і осмислення власної ідентичності.

1.2 Механізми реалізації національно-патріотичного виховання в суспільстві (сім'я, освіта, культура, медіа).

Національно-патріотичне виховання є важливим компонентом суспільного розвитку, що спрямоване на формування національної самосвідомості, громадянської відповідальності та поваги до історії та культури. Особливого значення у цьому контексті має комплексна взаємодія основних соціальних інститутів, зокрема сім'ї, системи освіти, культури та медіа.

Український педагог В. Сухомлинський стверджував, що виховання має триєдину мету, яка реалізується через взаємодію школи, родини та громадськості. Саме сім'я виступає першим інститутом, де закладається коріння, формуються найтонші риси людини-громадянина, трудівника та культурної особистості (Калита, Пантюк, 2021, с.21).

Сім'я переважно трактується як сукупність осіб, що спільно проживають, формують сімейний бюджет, об'єднані зв'язками та виступає соціальним інститутом, де закладаються базові звички, установки, відбувається передача культурних цінностей між поколіннями. Для дитини сім'я є найбільш значущою мікрогрупою, де відбувається первинна соціалізація, її розвиток та становлення як особистості (Султанова, 2015, с.214).

Талкотт Парсонс та Роберт Бейлзал розглядають сім'ю як головний інститут первинної соціалізації, де формуються особистість, її базові особистісні норми та цінності, необхідні для стабільності суспільства (Parsons, Bales, 2014).

Еміль Дюркгейм трактував сім'ю як базову моральну спільноту, яка забезпечує первинну соціалізацію та формує підґрунтя колективної свідомості. У своїй праці він зазначає, що головна функція сім'ї полягає у моральному вихованні – прищеплені норм, цінностей, необхідних для інтеграції особистості в суспільство. Через взаємодію з батьками, дитина засвоює соціальні ролі, вчиться дисципліни та

розвитку почуття обов'язку, що є передумовою соціальної солідарності (Durkheim, 1968).

Саме в домашньому середовищі через особистий приклад батьків, традиції та повсякденну комунікацію закладаються перші та найбільш стійкі основи любові до рідної землі, поваги до культури, історичної пам'яті. Національна ідентичність дитини є дзеркалом ідентичності її батьків, їхніх переконань та світогляду, що стають основою формування установок нового покоління (Кузнецова, 2023, с.50-51).

Концепція Івана Беха та Катерина Журби попри її педагогічну складову, мають вагомe соціологічне значення, адже пояснюють механізми соціалізації та інкультурації для розуміння патріотичного виховання. Центральною тезою їхньої роботи є національно-культурна ідентичність – інтегральна якість особистості, що виявляється у свідомому ставленні до своєї нації та готовності до активної громадської позиції. Вона формується поетапно за спіральною моделлю, сім'я виступає первинним агентом у засвоєнні національних цінностей – мови, традицій, передачі історичної пам'яті. Сімейне середовище закладає фундамент для подальшого усвідомлення та самовизначення ідентичності у шкільному віці (Бех, Журба, 2019).

Родинне виховання охоплює ключові аспекти формування національної ідентичності:

- Пропагування здорового способу здоров'я, що сприятиме засобом збереження та вдосконалення фізичного здоров'я.
- Формування естетичної культури через прищеплення любові до краси рідної природи, ознайомлення з видатними зразками літературного, театрального, кіномистецтва, а також пам'яток скульптури та архітектури.

- Формування моральної культури особистості, де прищеплюються загальнолюдські та моральні цінності, що сприятимуть становленню моральної свідомості і самосвідомості особистості, вихованню культури поведінки.
- Виховання національної свідомості молоді через утвердження своєї етнічної спільності, національних цінностей (мови, культури), духовної єдності поколінь, що сприяє утвердженню власної національної гідності, внутрішньої свободи.
- Створення позитивно-емоційного клімату в сім'ї, почуття захищеності, умов для самореалізації; атмосфери довіри, невимушеності, емоційної близькості.
- Наявність спільних інтересів, спільної діяльності в родині як основи позитивних взаємин.
- Збереження духовних і культурних родинних традицій, норм, манери поведінки, звичаїв та поглядів, спадковості, що сприяють зв'язку поколінь, культивують повагу до старших і до родинної історії тощо (Кузнецова, 2023 с. 52).

Реалізація цих принципів сприяє цілісному фізичному та психічному розвитку молодшої людини, формуванню почуття захищеності, рівноваги та довіри в родині, її особистісних рис та національної свідомості.

Таким чином, сім'я є ключовим джерелом формування особистості дитини, з якого все починається, закладаються фундаментальні уявлення про себе, своє коріння, формується ставлення до своєї країни, культури та традицій, що мають вплив на рівень національної ідентичності.

Наступними інститутами, що впроваджують і закріплюють патріотичні цінності є заклади освіти – від закладів дошкільної освіти до закладів вищої освіти.

Патріотичне виховання у закладах дошкільної освіти (ЗДО) є важливим завданням, спрямованим на формування основ національної свідомості та ціннісного ставлення до країни. У ранньому віці закладаються емоційні, ціннісні та поведінкові основи – любов до рідної мови, повага до культурних традицій, елементи громадянської поведінки, які надалі трансформуються під впливом сім'ї, закладів освіти та соціального оточення.

Дослідниця С. Тронько зазначає, що у віці 5-6 років активно засвоюють норми, цінності через зразки поведінки старших, практичну діяльність, участь у спільних заходах тощо. Успіх національно-патріотичного виховання залежить безпосередньо від співпраці вихователів та батьків, коли цінності, засвоєнні в сім'ї підкріплюють у закладі освіти (Tronko, 2025).

Дошкільний вік є періодом, коли закладаються основи духовності, формується сприйняття оточення та усвідомлення власного «Я». Тому основними завданнями патріотичного виховання у ЗДО є:

- Формування любові до Батьківщини.
- Духовно-моральний розвиток дитини.
- Формування уявлень про родини, родовід.
- Формування любові до культурної спадщини.
- Формування національної самосвідомості.
- Активний розвиток самооцінки як представника свого народу.
- Виховання толерантного ставлення до представників інших національностей та інших людей загалом (Філімонова, 2023, с.266).

У роботі із дітьми, педагоги використовують активні методи, які базуються на взаємодії, практичній діяльності, стимулюють самостійний пошук істини, а також розвивають ініціативність та творчість. Серед ключових методів: спостереження у

поєднанні з мистецькими засобами (художні, музичні твори тощо), екскурсії до визначних місць, бесіди, участь у охороні довкілля, святах тощо. Відповідно основними засобами патріотичного виховання є: природа рідного краю, рідна мова, державна і народна символіка, фольклор, народні ігри та іграшки, національне мистецтво, родинно-побутова культура та народні традиції (Миськова, 2020, с.104).

Таким чином, національно-патріотичне виховання у дошкільних закладах є базовою ланкою у формуванні національної ідентичності, громадянських якостей особистості, його успішність залежить від системної та комплексної роботи усіх учасників освітнього процесу.

Наступним етапом є школа, де учні засвоюють цінності, норми, соціальні ролі, необхідні для інтеграції у суспільство.

Еміль Дюркгейм, один із перших, хто розглянув школу як ключовий інститут соціалізації, який формує соціальну істоту в людині. У своїй праці він зазначає, що школа є інструментом, що відтворює колективну свідомість та моральну солідарність. Через моральні норми, національні символи та історичні наративи, школа створює підґрунтя для колективної свідомості, спільного морального відчуття (Durkheim, 1956).

Талкотт Парсонс у теорії соціальної дії розглядав школу як центральний механізм соціальної інтеграції, де відбувається передача культурних цінностей та підтримання соціального порядку. Освіта виконує функції: соціалізаційну, яка передбачає формування у дітей внутрішньої мотивації діяти відповідно до норм суспільства та інтегративну, що забезпечує узгодженість дій різних соціальних груп через спільні символи та цінності. Дослідник вважав, що школа – це місце, де індивід переходить від сімейних орієнтацій до загальносуспільних (Parsons, 1959).

Соціальна педагогіка розглядає школу крізь призму двох підходів. Перший підхід характеризує школу через функції, які вона виконує, а саме культурну-освітню, регулятивно-виховну, комунікативну, організаційно-управлінську, соціально-інтегративну, суспільно-політичну. Другий, у свою чергу, розглядає її як фактор соціалізації дитини, що уніфікує її розвиток, впливаючи не лише на майбутні професійні вміння, але й на формування її особистісних якостей (Бойчук, 2014, с.98).

Школа виступає не просто інститутом, де відбувається передача історичних фактів чи знань, а й сприяє інтеграції молодшої людини в систему національних смислів та цінностей, де у процесі шкільного навчання, педагоги застосовують компетентнісний, міжпредметний підходи під час яких використовує різні освітні технології, традиційні та інноваційні методи та форми навчання (Калита, Пантук, 2021, с. 21).

Основними методами національно-патріотичного виховання в школі виділяють наступні:

- Практичні (патріотичні акції, проектна діяльність, флешмоби, акції пам'яті героїв, волонтерство, доброчинна діяльність на підтримку воїнів тощо).
- Вербальні (бесіди, лекції, вікторини, конкурси, поетичні калейдоскопи, інформаційні досьє, бібліомарафони, круглі столи тощо).
- Ігрові (ділові, сюжетно-рольові, пізнавально-розвивальні, інтелектуальні тощо).
- Інформаційно-комунікативні (інтернет-конференції, інтернет-конкурси, презентації учнівських проєктів, онлайн-опитування, обговорення на форумах тощо).

- Наочні (виставки, тематичні стенди, шкільні газети, перегляд кінофільмів патріотичної тематики, екскурсії в музеї, у майстерні художників, скульпторів, місцями народних промыслів тощо).
- Рефлексивні (самопізнання, самообілізація, саморегуляція, самореалізація тощо) (Калита, Пантюк, 2021, с. 22).

Важливою умовою ефективності національно-патріотичного виховання є поєднання інтерактивних та практичних підходів, залучення учнів до позакласних та позашкільних заходів, які спрямовані на самоосвіту, всебічний розвиток та формування національно-патріотичних поглядів. Участь у заходах формує в учнів відчуття спільноти, чесноти любові, поваги, толерантності, гідності, довіри, відповідальності та справедливості тощо (Калита, Пантюк, 2021, с. 22).

Отже, школа є важливою інституцією, яка сприяє формуванню в учнів усвідомленої приналежності до своєї держави, розвитку громадянської відповідальності та поваги до культурних цінностей, що реалізується через поєднання різних методів навчання, де засвоюються не тільки знання про історію, культуру, але й набуваються навички участі у житті спільноти, формуються моральні цінності та соціальна відповідальність.

Університет – наступний щабель освіти, де молодь не лише здобуває професійні знання, але й усвідомлює власну ідентичність, відчуває себе частиною спільноти. Саме університет є агентом вторинної соціалізації, де студенти розвивають мережу соціальних зв'язків, беруть участь у студентському самоврядуванні, волонтерських ініціативах, наукових товариствах, де вже отримують практичний досвід громадянської активності, де теоретичні знання перетворюються на реальні соціальні дії.

Рендалл Керрен та Чарльз Дорн, які досліджували патріотичне виховання у вищій освіті, доводять, що університети відіграють ключову роль у формуванні

патріотичних цінностей та громадянської відповідальності. Вони пропонують концепцію Громадянської Чесноти, яка має 3 ключові компоненти:

- Громадянський інтелект, що передбачає розвиток критичного мислення, аналітичних навичок, розуміння політичних та соціальних процесів.
- Громадянська дружба, що включає створення інклюзивного та сприятливого середовища, де розвивається емпатія, взаємоповага, етичні відносини, що сприяють соціальній згуртованості.
- Громадянська компетентність готує студентів до активної участі у громадянському житті через практичні навички та досвід.

Отже, згідно Керрен та Дорном, університети повинні активно сприяти розвитку патріотизму, який базується на критичному мисленні, етичних відносинах та практичних навичках. Таке виховання сприятиме формуванню відповідальних громадян, здатних до конструктивної участі в суспільному житті (Curren, Dorn, 2018).

Марта Нуссбаум досліджує проблему патріотичного виховання в контексті вищої освіти, наголошуючи на необхідності поєднання любові до батьківщини з критичним мисленням. Критичне мислення має бути основою навчання в університетах, яке дозволить студентам аналізувати як проблеми своєї країни, так і глобальні питання, розуміти різні точки зору та робити власні висновки. Крім того, авторка наголошує на участі університету у розвитку громадянської відповідальності, що охоплює етичні та соціальні компетентності (Nussbaum, 2011).

Важливими методами та підходами до патріотичного виховання в ЗВО є:

- 1) Освітні заходи, що включають викладання дисциплін пов'язаних з історією та культурою, організація тематичних занять, лекцій, семінарів, конференцій, тренінгів та круглих столів.
- 2) Практична діяльність – залучення здобувачів до волонтерської діяльності, участь у громадських ініціативах, проєктах, акціях, спрямованих на підтримку національних цінностей.
- 3) Культурні заходи – проведення виставок, концертів, кінопоказів, літературних вечорів, присвячених культурі та історії.
- 4) Військово-патріотичне виховання – організація військово-спортивних заходів, зустрічей з ветеранами, екскурсії до музеїв.
- 5) Інформаційна робота – забезпечення доступу до національно-патріотичних медіаресурсів, розвитку медіаграмотності та вміння критично оцінювати інформацію (Макогончук, Горячок, Юзик, 2024, с.248).

Отже, впровадження системи національно-патріотичного виховання в ЗВО формує умови для виховання покоління громадян, які глибоко усвідомлюють свою ідентичність, готові активно брати участь у житті країни та сприяти її розвитку (Макогончук, Горячок, Юзик, 2024, с.248).

Таким чином, заклади освіти відіграють ключову роль у формуванні національно-патріотичних цінностей молодих людей. Освітні установи забезпечують цілеспрямоване, структуроване та системне формування національної свідомості, громадянської ідентичності та ціннісного ставлення до держави. Успіх процесу патріотичного виховання залежить від узгодженості та наступності усіх ланок освіти, що гарантує становлення свідомого, патріотично орієнтованого та компетентного громадянина, здатного до консолідації та захисту національних інтересів.

Важливим компонентом розвитку патріотичного виховання є культура, адже культура – це не тільки набір символів, пам'яті та традицій, але й цілісна система, через яку суспільство формує відчуття спільності, належності та національної гордості. Культура постає як середовище реалізації національно-патріотичного виховання, у якому поєднуються освітні, соціальні, емоційні й комунікативні механізми впливу.

Класичні соціологічні теорії дають підґрунтя для осмислення того, як культура інтегрує індивідів у єдине ціле. Е. Дюркгейм розуміє культуру як колективну свідомість – спільну систему переконань, почуттів та цінностей, які об'єднують людей у суспільство. Спільні свята, ритуали, символи, історичні дати та культурні практики стають каналами, через які суспільство формує відчуття належності до нації (Durkheim, 1893).

Б. Андерсон, у своїй концепції «уявлених спільнот», стверджує, що нація – це уявна спільнота, яка формується не лише через політичні чи економічні чинники, а насамперед через культуру – мову, літературу, освіту, медіа та ритуали, які створюють відчуття належності до спільноти (Андерсон, 2001).

П. Бурдьє розглядав «культурний капітал» як сукупність нематеріальних ресурсів, які людина отримує протягом життя, які передаються через освіту, родинне виховання та культурні практики. Національно-патріотичні цінності формуються як частина цього капіталу – у формі знань про історію, традиції, мистецтво та літературу (Bourdieu, 1986).

Теорія культурної пам'яті Яна Ассмана розвиває думку, що ритуали, пам'ятники, музей та традиції є не лише формами збереження минулого, але й активними засобами виховання, які навчають нас, як і що шанувати і з чого черпати власну ідентичність. Ассман розрізняє комунікативну та культурну пам'ять. Перша передбачає усну, побутову пам'ять, що охоплює три покоління. Культурна ж

зафіксована у текстах, міфах, ритуалах, монументах та є фундаментом для формування патріотичних почуттів, оскільки створює довготривалу символічну рамку для усвідомлення себе як частини нації (Assmann, 1995).

У сучасному суспільстві, з розвитком технологій, культура набуває нових форм. Кіноіндустрія створює історичні фільми та стрічки про героїчні події, що сприяють поляризації та виховують почуття гордості за минуле. Музеї, меморіали пам'яті візуалізують історію через експозиції. З розвитком інтернету, популярними стали online-подорожі та віртуальні екскурсії, що передбачають здійснення географічних мандрівок до історичних місць за допомогою інтерактивних мап, відвідування музеїв, художніх виставок, пам'яток культури та історії. Культурні інституції забезпечують візуалізацію, сприяють емоційному залученню молоді та створюють простір для осмислення історії через мистецтво.

Таким чином, культура є важливим механізмом реалізації національно-патріотичного виховання, яка формує систему смислів, норм та практик, через які відбувається ідентифікація громадянина із своєю нацією.

З розвитком цифрових технологій, медіасередовище все більше відіграє визначальну роль у формуванні національно-патріотичної свідомості, особливо серед молоді. Соціальні мережі стали простором, де формуються нові стандарти суспільства, ціннісні орієнтації та громадянська позиція. Вони дають простір для самопрезентації, поширенню різної інформації, висвітлення своєї позиції, але водночас стають майданчиком для поширення фейків, маніпуляцій, неправдивої інформації, що сприяє спотворенню сприйняття подій чи явищ.

Теорія культиватія, яка розроблена Дж. Гербнером пояснює як тривалий вплив медіа формує світогляд та соціальне уявлення людей. Основна ідея полягає у тому, що постійне споживання медіаконтенту культивує у свідомості аудиторії певну картинку реальності. Іншими словами, люди починають сприймати світ так, як його

показують медіа (Gerbner, 1998). Згідно з положеннями теорії, постійне і послідовне транслявання національних символів, історичних фактів та цінностей через медіа, сприятимуть формуванню у громадян спільну соціальну картину реальності, стійку, спільну національну ідентичність.

Національно-патріотичне виховання у соціальних мережах є ефективним способом залучення молоді до розуміння та підтримки національної ідентичності та культурних цінностей народу. Медіа забезпечують доступ молоді до низки інформації, що дозволяє дізнаватися більше про історію країни, героїв, культурну спадщину тощо. Відео, інтерактивні програми, анімація роблять процес пізнання цікавішим. Створюються спеціальні сучасні освітні онлайн-платформи, відеоігри на історичну тематику, що дає можливість отримати знання з історії, географії та культури своєї країни в інтерактивній формі (Чай, 2024, с. 286-287).

З розвитком соціальних мереж, з'являється феномен культури участі, який передбачає перетворення пасивної аудиторії на прос'юмерів (споживачів-виробників). Замість пасивного споживання контенту, молодь бере участь у його створенні, взаємодії через лайки та коментарі. Сучасні користувачі часто самостійно створюють меми, публікують відео й дописи з національною символікою чи політичними елітами. На платформах організовують флешмоби, акції, кампанії для підвищення національної самосвідомості. Така співтворчість є інструментом колективної ідентифікації, оскільки вона активізує емоційний та дієвий компоненти патріотизму (Чай, 2024, с.286-287).

Водночас, за допомогою тих ж самих платформ поширюється ненадійна інформація, пропаганда або дезінформація, що може негативно вплинути на свідомість молоді. Крім того надмірне занурення у віртуальний простір може спричинити втрату зв'язку з реальним світом, його цінностями, культурною

спадщиною. Тому в умовах сьогодення важливо розвивати критичне мислення, вміння аналізувати інформації та формувати обґрунтовані висновки.

Таким чином, медіа виходять за рамки простого інформування, вони виступають потужним конструктором ідентичності, формуючи ціннісні установки та громадянської позиції, ставлення до політичної еліти та країни загалом.

Отже, можна зробити висновок, що сім'я, освіта, культура та медіа є ключовими механізмами реалізації національно-патріотичного виховання. Сім'я – первинне та базове середовище прищеплення цінностей та установок. Освітні інститути забезпечують системність та послідовність передання історії, мови, традиції та культури. Культурні інституції популяризують культурну спадщину та традиції, створюють ціннісну систему для створення відчуття спільності, а медіа, у свою чергу, виконують функцію транслятора та підсилювача інформації суспільних наративів.

Таким чином, лише у взаємодії різних механізмів можливе ефективне формування національно-патріотичної свідомості, що стає важливим чинником зміцнення соціальної єдності та національної безпеки держави.

ВИСНОВКИ ДО 1 РОЗДІЛУ.

Отже, національно-патріотичне виховання є комплексним, системним і цілеспрямованим процесом органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів, що мають на меті формування у молодого покоління патріотичної свідомості, відданості, любові до країни, готовності дбати про добробут свого народу, виконувати громадянський та конституційний обов'язок щодо захисту національних інтересів, цілісності та незалежності країни.

Національно-патріотичне виховання виступає важливим інструментом формування ідентичності індивіда, його цінностей та норм. Концептуальні основи закладені у розумінні ідентичності, як фундаменту самоусвідомлення індивіда, результату соціального конструювання через належність до різних соціальних спільнот. Патріотизм та націоналізм виступають орієнтирами, які забезпечують формування колективної самоідентифікації. Патріотизм передбачає любов до своєї спільноти, країни та участь у її розвитку, а націоналізм є ідеологією або ж практикою, яка базується на вірності та відданості до своєї нації як найвищої соціальної одиниці. Національно-патріотичне виховання у межах цих концептів реалізується через інтеграцію знань про історію, культуру, державні символи та практичну діяльність і формується через соціальні інститути – сім'ю, освіту, культуру та медіа.

Сім'я виступає основою формування та прищеплення основних цінностей, норм та традицій. Освітні інститути забезпечують системність, послідовність передання історії, мови, традицій, формування громадянської свідомості через участь у волонтерських, патріотичних та культурних заходах. Культура популяризує культурні спадщину, традиції, пам'ять, формує цілісну систему, через яку індивід відчуває спільність та належність до неї. Медіа, у свою чергу, стали простором, де відбувається трансляція моральних, духовних, культурних цінностей та наративів. Лише взаємодія та послідовність усіх соціальних інститутів формує стійку національну ідентичність, яка є важливою у зміцненні соціальної єдності та національної безпеки країни.

РОЗДІЛ 2. НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: НАЦІОНАЛЬНА ТА МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА

2.1 Роль національно-патріотичного виховання у забезпеченні національної безпеки країни

У сучасних реаліях, перед людством постають глобальні виклики та безпекові загрози, ворог прагне не лише перемогти військовими засобами, але й шляхом підриву внутрішньої єдності, розмивання національної ідентичності, поширення розчарування чи зневіри серед населення. Протидія таким загрозам вимагає формування в населення стійкого почуття національної гідності, готовності відстоювати інтереси держави та вірити в майбутнє своєї країни. У цьому контексті національно-патріотичне виховання набуває актуальності та розглядається як пріоритет державної політики, що прямо пов'язаний із безпекою країни.

Національна безпека, у класичному розумінні, визначається як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз. Водночас сучасні підходи розглядають її як динамічний процес і систему державно-правових і суспільних гарантій, спрямовану на самозбереження, стабільність життєдіяльності, розвиток нації та держави (Мельниченко, Бігель, 2021).

Сучасна безпека набуває багатовимірного характеру, де визначальним ресурсом стає людський капітал держави – сукупність знань, навичок, громадянських компетентностей та ціннісних орієнтацій громадян, здатних свідомо та відповідально діяти на благо країни. Система освіти, зокрема національно-патріотичне виховання, відіграє центральну роль у формуванні системи цінностей, яка забезпечує соціальну консолідацію та внутрішню стійкість держави (Брич, 2024).

Патріотичне виховання зміцнює національну самосвідомість, формуючи глибоку емоційну прив'язаність до Батьківщини, її мови та культури. Як зазначають дослідники, національно-патріотичне виховання посилює національну ідентичність і почуття єдності, що є критично важливим для забезпечення стійкості держави перед зовнішніми загрозами. Спільне ціннісне ядро, єдиний національний наратив стимулюють ефект «ми», що згуртовує суспільство перед небезпекою. Суспільство, позбавлене єдиної ціннісної системи, стає вразливим до деструктивних явищ – від зовнішніх маніпуляцій до внутрішньої поляризації (Вовк, 2023).

Згідно концепції С.Гантінгтона, у світі, де політичні процеси визначаються все більше культурними та цивілізаційними відмінностями, цінності та ідентичність стають вирішальними чинниками єдності та стійкості нації. Він вважає, що конфлікти майбутнього виникатимуть не між державами, а між цивілізаціями, які мають різну культуру, релігію та світогляд. Суспільства, які втрачають свої культурні основи та цінності, стають більш уразливими до зовнішніх впливів та внутрішніх розколів. Відтак національна ідентичність, яка має спільну історію, культуру, віру є ключем до збереження єдності народу та зміцнення національної безпеки (Huntington, 1996).

Патріотичне виховання нерозривно пов'язане із громадянською освітою та становленням активної громадянської позиції. Патріотично налаштовані громадяни, як правило, більше цікавляться справами держави, беруть участь у волонтерських та суспільних ініціативах, контролюють дії влади тощо. Дослідники стверджують, що активна громадянська участь та взаємна відповідальність між народом та владою підвищують рівень довіри у суспільстві та роблять його більш стійким (Вовк, 2023).

Виховання, спрямоване на утвердження національної пам'яті, історії, поваги до Конституції, слугує профілактикою деструктивних явищ, такі як сепаратистські настрої, екстремізм чи колабораціонізм. Навчання сприяє здатності критично

мислити, приймати відповідальні рішення, брати участь у житті громади, країни через волонтерську діяльність, громадянські ініціатив, участь у виборах тощо. Це, у свою чергу, формує високий рівень громадянської зрілості та відповідального громадянства.

У рамках патріотичного виховання, основна увага приділяється формуванню уставки, що оборона країни – це гідна та важлива місія, шляхом підвищення престижу армії, формування образу солдата як героїчної постаті тощо. У контексті національної безпеки, це сприяє зміцненню обороноздатності країни, підвищує мотивацію громадян до служби та формує підтримку до Збройних Сил як ключового інституту протидії зовнішнім загрозам і збереження суверенітету.

У цифрову епоху, коли маніпуляції, дезінформація, пропаганда здатні руйнувати соціальні зв'язки, підривати довіру та згуртованість, національно-патріотичне виховання стає своєрідним інформаційним імунітетом, формуючи критичне мислення, здатність розпізнавати фейки, а також усвідомлювати інформаційні загрози.

Разом із тим, патріотичне виховання здатне продукувати зворотні ефекти, якщо відхилитися від рамок конструктивного патріотизму, де виховання підмінюється ідеологічною мобілізацією, мілітаризацією змісту, зростають ризики цинізму молоді, політичній поляризації та стигматизації меншин.

Отже, патріотичне виховання впливає на національну безпеку через підвищення рівня національної самосвідомості, готовності громадян захищати країну та їхньої стійкості до зовнішніх впливів, потребує узгодженої державної політики та підтримки громадянського суспільства.

2.2 Трансформація державної політики України щодо підходів до національно-патріотичного виховання з початку здобуття незалежності

З моменту проголошення незалежності у 1991 році, перед Україною постало питання не лише державотворення, але й формування нової національної ідентичності та системи цінностей, здатної консолідувати суспільство. Національно-патріотичне виховання посіло чільне місце у державній політиці, трансформуючись відповідно до внутрішніх та зовнішніх викликів. В умовах повномасштабного вторгнення, питання патріотичного виховання набуває особливого значення, перетворюючись на один із пріоритетів держави та складову національної безпеки.

Звертаючись до історії України, на початку своєї незалежності не існувало спеціальних програм/законів, які були присвячені національно-патріотичному вихованню. Основний акцент робився на загальному розвитку української ідентичності, відродженні культури та мови, що закріплювалися через освітні закони. 3 листопада 1993 року було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України №86 «Про державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»)), у якій зазначено, що в основу національного виховання мають бути покладені гуманістичні та демократичні принципи, єдність сім'ї та школи, наступність поколінь. Головною метою є виховання громадянина, який усвідомлює свою національну ідентичність, любить свою землю, свій народ, готовий працювати на благо України та захищати її.

17 квітня 2002 року була прийнята «Національна доктрина розвитку освіти», де одним із пріоритетних напрямів державної політики розвитку є формування національних і загальнолюдських цінностей та розширення україномовного освітнього простору. Головними складовими є виховання особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу та сучасної європейської

цивілізації, зберігає та збагачує українські культурно-історичні традиції, шанобливо ставиться до української мови, національних святинь, історії та культури усіх корінних народів та меншин. Громадянське та патріотичне виховання має гуманістичний характер та повинне здійснюватися на всіх етапах навчання дітей, забезпечуючи всебічний розвиток, гармонійність і цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдарувань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності й культури, виховання громадянина, здатного до самостійного мислення.

Згодом, Національна академія педагогічних наук України, випустили програмно-виховний контекст «Національна ідея в становленні громадянина-патріота України» до роз'яснення «Національної доктрини розвитку освіти», де стверджується, що метою патріотичного виховання є становлення громадянина-патріота України, готового самовіддано розбудовувати її як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу і забезпечувати її національну безпеку, знати свої права та обов'язки, відстоювати їх, сприяти єднанню українського народу та розбудови громадянського миру (Стрілько, 2014, с. 160).

Активно починають діяти молодіжні організації, які покликані на зміцнення національної ідентичності молоді, формування активної громадянської позиції та почуття відповідальності за долю країни.

Українська скаутська організація «Пласт», одна із найдавніших організацій, заснована у 1911 році, що функціонує і до сьогодні, метою якої – всебічне патріотичне виховання та самовиховання української молоді. Її місія полягає у вихованні свідомих, відповідальних громадян, які є повноправними учасниками місцевої, національної та глобальної спільноти (Пласт, 2023).

У 2003 році створюється Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» (Джура), метою якої є формування громадян-патріотів, які готові захищати незалежність та територіальну цілісність України, шанують українські традиції та духовні цінності, мають необхідні знання та навички для реалізації свого

потенціалу у сучасному суспільстві (Положення Кабінету Міністрів «Про Всеукраїнську дитячо-юнацьку військово-патріотичну гру «Сокіл» («Джура»)), №845, 2018).

У 2005 році була створена молодіжна організація «Національний альянс», яка поставила собі за мету плекати нову українську еліту для розбудови Української національної держави, шляхом впровадження в життя ефективної системи національно-патріотичного виховання (Національний альянс).

Пізніше, у 2009 році було затверджено наказ №3754/981/538/49 «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання молоді», де передбачалося створення методологічних засад для системної і цілеспрямованої діяльності органів державної влади і громадськості. Кінцевим результатом є виховання молоді людини-патріота, який здатний розбудовувати Україну, відстоювати свої права й виконувати обов'язки, підтримувати громадянський мир і бути успішним та конкурентноспроможним носієм власної культури. Ця концепція мала на меті створити цілісну систему через формування духовних цінностей, гордість за героїчне минуле і сьогодення, відновлення національної пам'яті та утвердження ролі українського війська.

Наступний документ було прийнято 31 листопада 2011 року №1243 «Про основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України», де основною метою було поставлено формування морально-духовної та життєво компетентної особистості, яка здатна успішно реалізуватися у суспільстві як громадянин, сім'янин та професіонал. Патріотичне виховання передбачало формування національної самосвідомості, виховання любові до рідного краю, шанобливе ставлення до культури, повагу та толерантність до інших культур/національностей, що проживають на території України.

Період до 2013 року характеризується пошуком та побудовою нової української ідентичності, формування української освіти, відродження національних свят, символів, традицій. Після Помаранчевої революції (2004) активізувався інтерес до

громадянської освіти, демократії та свободи слова. Було розроблено велика кількість нормативних документів, створено методологічну базу, але залишилися розбіжності між нормативною теорією та практичною реалізацією. Багато ініціатив залишалися частково формальними, не забезпечуючи необхідної глибини та системності в освітньої закладах.

Революція Гідності докорінно змінила хід історії України, кардинально змінивши політичну реальність, так і державні підходи до реалізації національно-патріотичного виховання. З'явилася низка програм та наказів, які визначали конкретні методи патріотичного виховання молоді, зокрема через активне залучення до військово-спортивних заходів, волонтерської діяльності та вивчення історії України.

У 2014 році утворено Український інститут національної пам'яті (УІНП), діяльність якого спрямована на осмислення минулого як основи для національної ідентичності, популяризацію історії та культури України, подолання наслідків радянського тоталітаризму. З 2014 року УІНП ініціював масштабні програми декомунізації, створення меморіальних комплексів, видання науково-популярної літератури, підтримку національних свят (Український інститут національної пам'яті).

26 березня 2015 року, наказом №641 Міністерства освіти та науки України, було затверджено «Концепцію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2015-2019 роки», де передбачалося посилення патріотичного виховання через інтеграцію національних і демократичних цінностей в освітній процес. Основна мета – формування в молоді любові до України, готовності захищати її суверенітет і сприяти її розвитку. Концепція акцентувала увагу на вихованні громадянської відповідальності, національної самосвідомості та поваги до культурної спадщини.

18 травня 2019 року, з метою подальшого розвитку в суспільстві національної свідомості, формування почуття патріотизму на засадах духовності та моральності, популяризації духовно-культурної спадщини Українського народу, а також

активізації взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських об'єднань у питаннях національно-патріотичного виховання, указом Президента України було затверджено «Стратегію національно-патріотичного виховання» (на 2020–2025 роки), яка втратила чинність на підставі Указу Президента України № 608/2024 від 4 вересня 2024 року. Метою стратегії було формування національно-культурної та громадянської ідентичності, патріотичного світогляду, а також збереження та розвиток державних, духовних та моральних цінностей українського народу.

В українських школах впроваджувалися виховні заходи та освітні програми, що інтегрували патріотичне виховання в освітній процес. Зокрема, у школах проводилися «Уроки мужності», тижні патріотичного виховання, зустрічі з військовими, волонтерами та ветеранами АТО/ООС, акції солідарності, спрямовані на підтримку Збройних сил України. Освітній компонент доповнювався новими дисциплінами – «Громадянська освіта» та «Захист Вітчизни», згодом «Захист України», які сприяли розвитку національної самосвідомості та навичок громадянської відповідальності. Значну роль відігравали і позакласні заходи та проєкти – «Моя Батьківщина – Україна» «Герої не вмирають» та «Україна – це ми», що сприяли збереженню історичної пам'яті.

З початку повномасштабного вторгнення, національно-патріотичне виховання стало більш важливим і набуло нових форм та акцентів.

Так у грудні 2022 року був ухвалений Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», що передбачає утвердження української національної та громадянської ідентичності, а Міністерство освіти і науки включає їх утвердження до освітніх стандартів та програм, а також опікується національно-патріотичним вихованням у школах.

Так, з початку 2024 року, відбулася модернізація предмету «Захист України». Оновлена програма передбачає вивчення основ національної безпеки, керування

безпілотними літальними апаратами, надання домедичної допомоги, а також усвідомлення ролі кожного у захисті держави (Лиховид, 2024).

З 1 вересня 2025 року введено базову загальновійськову підготовку студентів у закладах вищої освіти, метою якої є надання громадянам базових військових знань та навичок. Ця підготовка інтегрується до навчальних планів як самостійна навчальна дисципліна, її обов'язково проходять чоловіки віком від 18 до 25 років, жінки – лише теоретичну частину. Програма охоплює широкий комплекс дисциплін – основи тактики та стратегії, орієнтування на місцевості, вогнева підготовка, робота в команді, виживання в польових умовах, домедична допомога тощо (Піщимуха, 2025).

У 2025 році, було створено експериментальний проєкт Міністерства оборони України «Контракт 18-24», що передбачає добровільну річну службу за контрактом для громадян віком від 18-24 років. Він пропонує молоді отримати стабільне грошове забезпечення, соціальні гарантії та професійний досвід, що відрізняється від строкової служби.

З 24 лютого 2022 року національно-патріотичне виховання інтегрується у всі сфери життя, включаючи школи, університети, медіа, культурні проєкти та громадянську освіту. Особливу роль відіграють військові ініціативи, де молодь навчається основам військової підготовки, а також волонтерські проєкти, що підтримують армію та населення.

Історичні події, такі як здобуття незалежності, революції, війна, мали безпосередній вплив на зміст і форми національно-патріотичного виховання в Україні. З кожним новим викликом освітні та громадські ініціативи змінювалися, відображаючи нові реалії, загрози та необхідність зміцнення національної ідентичності й готовності молоді захищати суверенітет країни.

Реалізація комплексних заходів, спрямованих на підвищення ефективності патріотичного виховання, є ключовим фактором для забезпечення довгострокового успіху і безпеки України, тому Україна зараз в процесі формування нового

модернізованого комплексу програм з цього напрямку, що потребує розробки чіткої стратегії, яка включатиме військову підготовку, вивчення історії України, медіаграмотність, основ національної безпеки, домедичну допомогу, що формуватиме в майбутньому стійку національну ідентичність та буде консолідувати суспільство навколо захисту державних інтересів.

2.3 Досвід інших країн у впровадженні патріотичного виховання: США, Китай, Ізраїль

У сучасному світі патріотичне виховання населення стає центральним елементом державної політики багатьох країн світ – як демократичних, так і авторитарних. Кожна держава прагне формувати лояльність громадян і їхню готовність захищати батьківщину, однак підходи до патріотичного виховання різняться залежно від історичних умов, політичного режиму та безпекових викликів.

США. У Сполучених Штатах Америки патріотичне виховання здійснюється як невід’ємна складова громадянської освіти. Офіційної єдиної програми або закону, які б регламентували виміри патріотичного виховання немає, замість цього цінності прищеплюються різними соціальними інститутами: батьками, школами, університетами, які із раннього віку виховують відчуття патріотизму та гордості за свою країну, а також пропагандою державних символів через ЗМІ (прапори, вироби з національною символікою тощо) (Діденко, 2014, с.56).

Основними компонентами патріотичного виховання у США є:

1. Конституційні та громадянські цінності: повага до Конституції, Білля про права.
2. Символіка та національні традиції: з самого дитинства, дітей навчають американських цінностей, поваги до національних символів та ідеалів, наприклад, виконання кожного ранку гімну та «Клятви вірності прапору»

США» (Pledge of Allegiance). Національні свята – День незалежності (4 липня), День Колумба (12 жовтня), День ветеранів (11 листопада) широко відзначають по всій країні.

3. Активне громадянство, яке передбачає виховання патріотизму через усвідомлення можливості впливати на владу, зокрема через голосування на виборах та участь у громадській діяльності.

4. Вільна академічна сфера, яка включає критичний аналіз політики уряду.

5. Президент як символ держави та патріотизму, незалежно від політичних прорахунків, із прагненням бачити його людську сторону.

6. Підтримка військовослужбовців, шанобливе ставлення до них.

7. Віра в Американську Мрію, прищеплення з дитинства установки: «Кожен може стати тим, ким побажає», що формує почуття відповідальності за долю країни та бажання брати участь у громадянських ініціативах (Шакун, Сопівник, 2020, с. 39-40).

Хоча у США відсутня централізована освітня програма, практично у всіх школах викладають «Civics» – громадянознавство, метою якого є підготовка молоді до ролі інформованих, відповідальних та активних громадян у конституційній демократії США. На уроках історії приділяють увагу досягненню нації, традиційно висвітлюють патріотичні наративи – від війни за незалежність до ролі США у світі, з метою сформувати гордість за свою країну.

Серед позашкільних структур найбільш помітними є скаутські організації – Scouting America та Girl Scouts of the USA, метою яких є підготовка молодих людей до життя шляхом формування характеру, лідерських якостей, громадянської свідомості та розвитку особистості (Діденко, 2014, с.56).

Військово-патріотичне виховання, яке відіграє значну роль у забезпеченні національної безпеки, реалізується через федеральну програму JROTC (Junior Reserve Officers' Training Corps), яка фінансується Збройними силами США.

Програма здійснюється у старших класах та налічує близько 500 тисяч кадетів, місією якої є мотивувати молодих людей бути кращими громадянами. Головними цілями програми є не військовий рекрутинг (участь не накладає військових зобов'язань), але використовує військову структуру та дисципліну як інструменти для досягнення освітніх цілей, а саме лідерства, особистого розвитку, громадянської освіти. Кадети беруть участь у військових вправах (drill), змаганнях (стрільба, фізична підготовка тощо) та громадських роботах (Журба, 2022, с.109).

Досвід США демонструє, що навіть без прямої пропагандистської кампанії, держава може успішно поєднувати традиції масового патріотизму з інституційними програмами військово-патріотичного спрямування, забезпечуючи згуртованість та кадровий резерв для армії.

КНР. У Китаї патріотичне виховання є центральним елементом державної політики, що глибоко інституціоналізований і функціонує як ключовий механізм збереження політичної стабільності та легітимності Комуністичної партії Китаю (КПК).

Парадигма китайського патріотичного виховання будується на гаслі «Ніколи не забути національного приниження», яке було започатковане КПК в 1990-х роках для зміни марксистсько-ленінської ідеології націоналізмом як джерелом внутрішньої консолідації (Діденко, 2014, с.57). Наратив фокусується на Столітті національного приниження (1839-1949) – періоді, коли Китай зазнав військових поразок, територіальних втрат та економічної експлуатації. Молоді постійно нагадують про історичні події, щоб виховати у них постійне відчуття зовнішньої загрози та національної образи, яка має бути подолана зміцненням держави.

Патріотизм фактично ототожнюється із відданістю Комуністичній партії та соціалістичній системі. У 2024 році набув чинності новий закон «Про Патріотичне виховання», який значно посилив контроль КПК над ідеологічним вихованням, перетворивши патріотизм на правовий обов'язок. Закон передбачає, щоб

патріотичне виховання пронизувало весь освітній процес – від дитячих садків до університетів, і поширювалося на всі сфери суспільного життя, включаючи релігійні інститути та сімейне виховання, зобов'язуючи батьків прищеплювати любов до партії (Doston, 2023).

Школи та університети відіграють центральну роль у системі патріотичного виховання. З дитячого садка до закладів вищої освіти передбачається ряд обов'язкових предметів, одним з яких є *sixiang zhengzhi jiaoyu* (ideological and political education), метою якого є прищеплення студентам та учням принципів марксизму, соціалізму з китайською специфікою та ідейну лінію КПК, зокрема думкою Сі Цзіньпіна, формуючи їхній світогляд, моральні принципи та політичну свідомість до національних пріоритетів та цінностей (Chen, 2021).

Учні середніх шкіл та студенти коледжів/університетів обов'язково проходять військову підготовку – *junxun*, яка включає стройову підготовку, фізичні вправи, вивчення військових пісень і статутів, а також лекції з історії Народно-визвольної армії Китаю (НВАК) та основ національної оборони. Основний акцент робиться на дисципліні, підпорядкуванні та колективній ідентичності (Kan, 2022).

Важливими елементами також є будівництво та інституалізація баз патріотичного виховання (National Patriotism Education Demonstration Bases), які охоплюють широкий спектр місць та установ по всій країні, які використовуються для пропаганди історії КПК, національної культури, досягнень країни та її цінностей. Запроваджено так званий внутрішній туризм «*red tourism*», який передбачає відвідування цих місць, які мають важливе історичне значення (Vermeulen).

Діє розгалужена мережа інституцій. Комуністична ліга молоді Китаю, яка є основним інструментом ідеологічного контролю та мобілізації молоді (14 - 28 років), основою метою якого є навчити молодь бути відданою Партії та її ідеям, забезпечуючи правильне розуміння соціалізму із китайською специфікою та

баченням Сі Цзіньпіна. Членство в Союзі служить важливою сходинкою для подальшої кар'єри у партійному, державному чи бізнес-апараті (Communist Youth League of China).

Всекитайська федерація молоді є широкою парасольковою організацією, яка об'єднує багато різних молодіжних груп у Китаї. Вона слугує інструментом єдиного фронту, щоб гарантувати: незалежно від того, чим займається молодіжна група, всі її заходи повинні відповідати цілям та цінностям КПК. Федерація координує великі патріотичні та освітні проєкти, забезпечуючи залученість молоді з усіх соціальних верст для демонстрації соціальної єдності та підтримки керівної влади (All-China Youth Federation).

Кінцевою метою патріотичного виховання Китаю є реалізація китайської мрії про відродження китайської нації (Chinese Dream), яка функціонує як потужний національний наратив, який поєднує індивідуальні прагнення з колективними цілями, визначеними КПК (Кунь, 2023, с.827). Фактично влада КНР засобами патріотизму консолідує суспільство навколо себе. У суспільній свідомості культивується образ ворожого оточення, протистояти якому може лише сильна, єдина нація під проводом партії.

Отже, патріотичне виховання у Китаї є інструментом не тільки національної безпеки в класичному розумінні, але й інструментом забезпечення режимної безпеки та лояльності населення.

Ізраїль. В Ізраїлі виховання патріотизму закріплене на законодавчому рівні та є основною метою освіти, основний закон «Про державну освіту» (1953 року) закріплює формування основних патріотичних цінностей – виховання любові до батьківщини та лояльності до Держави та єврейського народу (Dinur, 2001).

Патріотичне виховання в школах інтегрується в навчальні програми, а саме уроки історії, громадянства, мови та художньої літератури. Велику роль

відіграють вчителі, які є трансляторами державної ідеології. Поширеною практикою є залучення військових інструкторів, офіцерів ЦАХАЛу до школи, які розповідають учням 10-11 класів про різні види служби, її умови та значення. Існує інтегративна доармійська освітня програма Армії оборони Ізраїлю – Gadna, яка функціонує з 1949 року як обов'язковий компонент національної системи безпеки та виховання. Це тижневий табір базової підготовки, метою якого є імплементація військової дисципліни, набуття навичок виживання, початкової вогневої підготовки та соціалізацію старшокласників перед майбутньою обов'язковою службою (Gandelman, 2022).

Відповідно до закону «Про службу в обороні», з 1949 року всі придатні громадяни єврейської національності, друзької та черкеської меншин зобов'язані служити в збройних силах з досягненням 18 років. Військова служба вважається вищим проявом громадянського обов'язку, де чоловіки служать 32 місяці, жінки – 24 місяці, а після демобілізації залишаються в резерві до 40 років (Defence Service Law, 5709-1949).

Крім обов'язкового призову існують молодіжні рухи, цивільно-військова підготовка. Шин-Шинім – добровільна освітня програма, яка пропонується випускникам середньої школи для проходження річної волонтерської діяльності у соціально значущих сферах. Організація виступає як інститут соціалізації, консолідації цінностей, де молодь набирається лідерського досвіду, громадянської свідомості, соціальної відповідальності (The Jewish Agency for Israel).

Патріотичне виховання в Ізраїлі є політично зарядженою темою, закріпленою на законодавчому рівні і реалізованою через освітню систему та всезагальну військову підготовку.

Отже, можна стверджувати, що досвід інших країн демонструє, що патріотичне виховання є багаторівневим процесом, що забезпечує державну підтримку, освітню інтеграцію, позашкільні практики та культурний вимір. При цьому ефективність

залежить від їхнього змісту, методів реалізації, участі молоді та адаптації до конкретного соціального контексту.

ВИСНОВКИ ДО 2 РОЗДІЛУ

Отже, патріотичне виховання відіграє важливу роль у формуванні національної безпеки країни, забезпечуючи підготовку молоді до захисту країни, формування та зміцнення національної самосвідомості, цінностей, становлення стійкої та активної громадянської позиції, розвиток медіаграмотності та критичного мислення.

Аналіз національних та міжнародних підходів до впровадження патріотичного виховання свідчить про різні підходи та методи реалізації. США активно застосовують традиції масового патріотизму з інституційними програмами військово-патріотичного спрямування. У Китаї, патріотичне виховання є не тільки інструментом національної безпеки, але й забезпеченням режимної безпеки, лояльності населення до Комуністичної партії. В Ізраїль патріотичне виховання залишається важливою політичною темою, закріпленою на законодавчому рівні і реалізованою через освітню систему з обов'язковою всезагальною військовою підготовкою.

Українська практика з початку здобуття незалежності демонструє створення великої кількості методологічної бази, нормативних інструментів, які підкреслюють важливість розвитку національної свідомості молоді. З початку повномасштабного вторгнення, Україна модернізує комплекс програм, які включають оновлення предмету Захист України, загальнообов'язкову військову підготовку, нові військові ініціативи для молоді, які спрямовані на розвиток практичних навичок із військової підготовки, основ національної безпеки, домедичну допомогу тощо, що формуватиме в майбутньому стійку національну ідентичність, свідомих та відповідальних громадян.

Таким чином, національно-патріотичне виховання слід розглядати як складову системи національної безпеки, що сприяє консолідації суспільства, підвищенню громадянської свідомості та формування ціннісних орієнтацій, здатних забезпечити стійкість держави перед зовнішніми та внутрішніми загрозами.

РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ.

3.1 Програма соціологічної дослідження

Актуальність дослідження.

З початку повномасштабної війни, зростання інформаційних загроз та соціокультурних трансформацій особливої актуальності набуває виховання молодого покоління, здатного усвідомлювати власну національну ідентичність, готову до громадянської участі та захисту національних інтересів. Старшокласники, як соціально активна група, перебувають на етапі становлення громадянської позиції, ціннісних орієнтацій і світоглядних засад, тому рівень їхньої патріотичної свідомості має безпосередній вплив на майбутній потенціал країни.

Мета дослідження.

Вивчити рівень національно-патріотичної свідомості учнів 10-11 класів та оцінити вплив національно-патріотичного виховання на формування патріотичних цінностей, громадянської відповідальності та соціальної активності як ключових чинників забезпечення національної безпеки України.

Завдання:

1. Вивчити вплив національно-патріотичного виховання на формування у молоді громадянської відповідальності та готовності до захисту України.
2. Визначити ставлення учнів до національно-патріотичних програм у школах, зокрема заходів національно-патріотичного спрямування, участі у волонтерських та громадських ініціативах.
3. Оцінити ступінь залученості учнів до заходів національно-патріотичного виховання, таких як участь у державних та громадських ініціативах, волонтерстві тощо.

4. Проаналізувати вплив сім'ї/школи/медіа на процес національно-патріотичного виховання.

Об'єкт соціологічного дослідження: учні 10-11 класів м.Києва.

Предмет соціологічного дослідження: ставлення учнів 10-11 класів до національно-патріотичного виховання та його вплив на їхню національну свідомість і готовність брати участь у забезпеченні національної безпеки України.

Інтерпретація основних понять.

1. Національно-патріотичне виховання – спрямована на дітей та молодь комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави.

2. Національна безпека – це стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших важливих інтересів людини та громадянина, суспільства та держави від потенційних загроз. У межах національно-патріотичного виховання, національна безпека включає розвиток у громадян любові до Батьківщини, поваги до національних символів, історії та культури, а також готовності до активної участі в захисті держави.

3. Патріотизм – це любов до своєї Батьківщини, її культури, історії, мови, традицій та готовності до захисту інтересів своєї країни.

4. Національна ідентичність – це усвідомлення особою чи групою осіб своєї належності до певної нації, що базується на спільних культурних, релігійних чи територіальних ознаках.

5. Соціальна згуртованість – здатність жителів громади об'єднуватися для забезпечення спільного добробуту та захисту рівності прав всіх жителів громади.

6. Волонтерська діяльність – соціально спрямована, благодійна, неприбуткова, вмотивована, суспільно корисна діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом виконання робіт та надання послуг громадянам, організаціям та суспільству в цілому.

Операціоналізація понять.

Національно-патріотичне виховання учнів старших класів.

1. Освітні програми та заходи (в контексті школи).

- a) Кількість заходів національно-патріотичного спрямування у школах.
- b) Ставлення учнів до національно-патріотичних програм у школах.
- c) Ступінь залученості учнів до заходів національно-патріотичного виховання.

2. Кількість учнів, які залучені до волонтерських ініціатив патріотичного спрямування поза школою.

- a) Мотивація до волонтерства поза школою.
- b) Тип волонтерства (соціальне, гуманітарне, культурне, онлайн-волонтерство ...).

3. Вплив зовнішнього середовища.

- a) Сім'я.
- b) Медіа.
- c) Однолітки.

Національна безпека у контексті національно-патріотичного виховання учнів старших класів.

1. Готовність молоді до захисту країни.

- a) Кількість молоді, що виявляє бажання вступати до лав Збройних сил України, участь у військових таборах та зборах.
- b) Кількість молоді, яка була або зараз залучена до навчальних програм із самозахисту, основ виживання та медичної допомоги.

2. Громадянська відповідальність.

- a) Ставлення учнів до служби в армії як до обов'язку.
- b) Кількість учнів, що беруть участь у волонтерських програмах, пов'язаних з підтримкою військових, переселенців, ветеранів.

3. Соціальна згуртованість та національна ідентичність.

- a) Відсоток учнів, які відчують гордість за свою національність і готові її відстоювати.
- b) Відсоток учнів, які виявляють солідарність у захисті спільних національних інтересів (участь у патріотичних акціях, спільних проектах).

Метод дослідження: онлайн опитування на базі сайту-платформи КНП «Освітня агенція м.Києва» для проведення соціологічних, педагогічних та моніторингових досліджень з готовою базою ЗЗСО м.Києва, вибірка формується випадковим чином.

Використання опитування як методу збору даних у дослідженні «Національно-патріотичне виховання як чинник національної безпеки України» для учнів 10-11 класів є доцільним і цінним, адже дає можливість охопити велику кількість респондентів, дозволить сформулювати однакові запитання для всіх учасників, що забезпечує стандартизований підхід до збору інформації. Це дає змогу порівнювати відповіді респондентів і виявляти загальні тенденції та закономірності в їхньому ставленні до національно-патріотичного виховання.

Обґрунтування вибірки та її репрезентативність.

Усього у Києві 413 закладів загальної середньої освіти. У 1 ЗЗСО – немає учнів, функціонуючих 412 закладів – 22 (спеціальні заклади) – 2 (заклади міського підпорядкування) = 389 комунальних ЗЗСО.

Розрахунок вибіркової сукупності для опитування.

Загальна чисельність учнів 10-11 класів ЗЗСО м. Києва складає 37465 учнів.

$$N = 37465$$

$$t = 2$$

$$t = (0,95) 2$$

$$\Delta = 0,03$$

$$\delta = 0,5$$

$$n = 1079$$

Розрахунок вибіркової сукупності для класів:

Розрахунок частки кожного класу у вибірковій сукупності:

Таблиця 1.

Клас	Частка участі
10	54%
11	46%

Розрахунок кількості одиниць вибіркової сукупності для кожного класу:

Таблиця 2.

Клас	К-ть одиниць вибіркової сукупності
10	581
11	498

Розробка маршруту

1. Розробка та узгодження анкети на відповідну тематику;
2. Залиття анкети на сайт-платформу КНП “Освітня агенція м.Києва” для проведення соціологічних, педагогічних та моніторингових досліджень з готовою базою ЗЗСО м.Києва;
3. Моніторинг проходження анкетування серед учнів 10-11 класів;
4. Вивантаження баз даних для опрацювання;
5. Опрацювання та аналіз результатів;
6. Створення звіту;
7. Презентація звіту.

3.2 Результати дослідження

У дослідженні взяли участь 4777 респондентів, де 2824 учні 10 класу та 1953 учні 11 класу.

Вибірка дослідження склала 1079 респондентів, де 581 опитаних – учні 10 класу та 498 – учні 11 класів, тому за допомогою інструментів SPSS дані були зважені, відповідно 53,8% склали учні 10 класу, 46,2% – учні 11 класу, де усі відповіді були валідними (без пропущених значень) (таблиця 1, рис.1).

Статистика

		Вкажіть клас у якому Ви навчаєтесь			
		Частота	Проценти	Валідний процент	Накопичений процент
Валідні	10	581	53,8	53,8	53,8
	11	498	46,2	46,2	100,0
	Всього	1079	100,0	100,0	

Клас, у якому навчаються учні

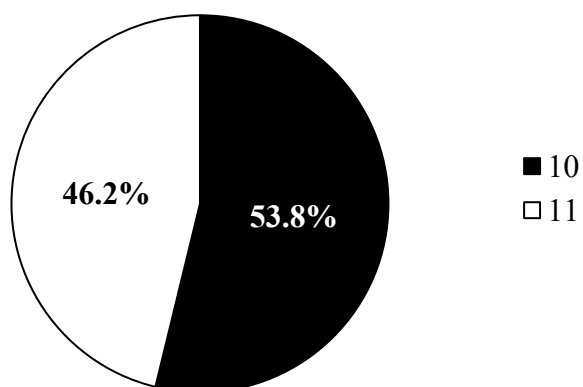

Рис 1. Клас, у якому навчаються учні

Статевий розподіл розподілився наступним чином – 33,1% учні чоловічої статі, 49,9% учні жіночої статі, 17,5% воліли не відповідати (таблиця 2).

Таблиця 2.

Статистика

		Вкажіть Вашу стать		Валідний процент	Накопичений процент
		Частота	Проценти		
Валідні	Чоловіча	357	33,1	40,1	40,1
	Жіноча	534	49,5	59,9	100,0
	Всього	891	82,5	100,0	
Пропущені	Відмова відповідати	188	17,5		
Всього		1079	100,0		

Стать респондентів

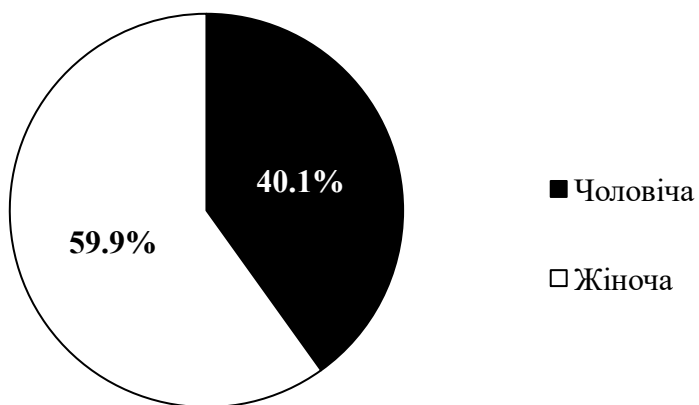

Рис 2. Стать респондентів

Ставлення старшокласників до національно-патріотичних заходів та частота проведення їх у школі.

Більшість учнів 10-11 класів відзначають, що ставляться до національно-патріотичних заходів дуже позитивно (35,6%) та скоріше позитивно (38,7%) (рис.3).

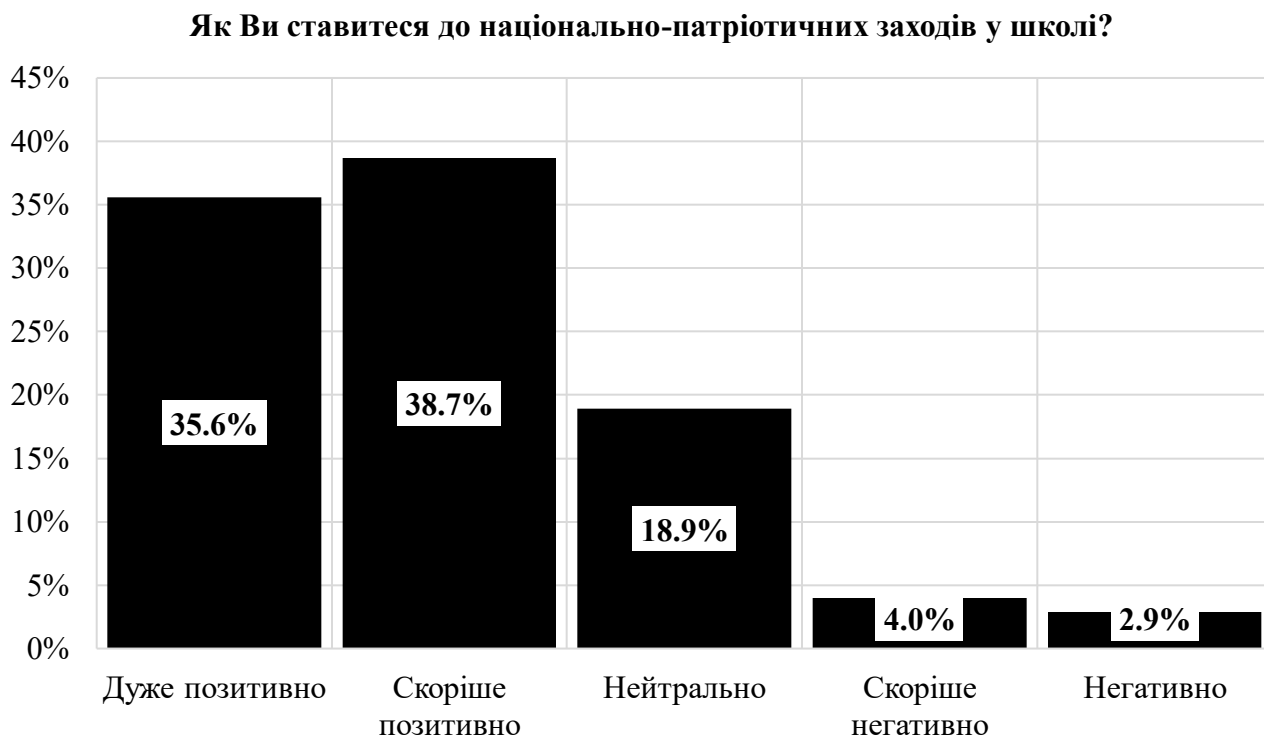

Рис. 3 Як Ви ставитеся до національно-патріотичних заходів у школі?

Старшокласники зазначили, що національно-патріотичні заходи у школах проводяться дуже часто (щомісяця або частіше) – 34,0%, та часто (приблизно раз на кілька місяців) – 39,8%, що може свідчить про активне впровадження патріотичного виховання в освітній процес (рис.4).

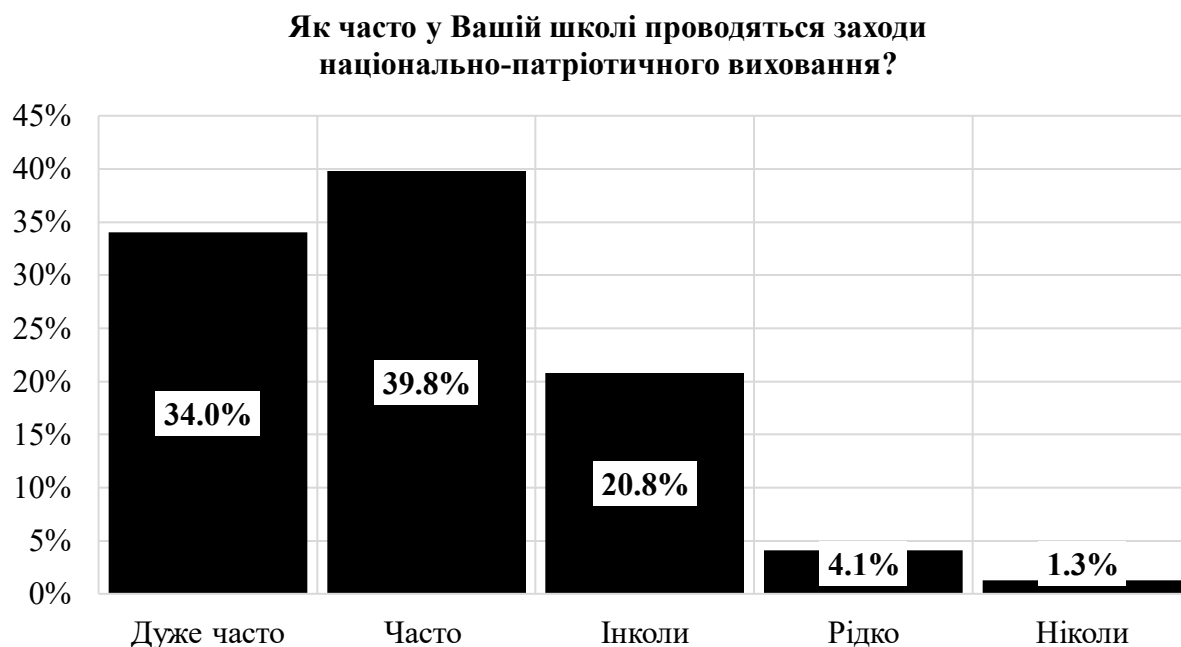

Рис. 4 Як часто у Вашій школі проводяться заходи національно-патріотичного виховання?

Дослідницьке питання: Чи існує взаємозв'язок між частотою проведення національно-патріотичних заходів у школі та ставленням учнів до таких заходів?

Залежна змінна – Ставлення учнів до національно-патріотичних заходів у школі (v1).

Незалежна змінна – Частота проведення національно-патріотичних заходів у школі (v2).

Нульова гіпотеза: Частота проведення національно-патріотичних заходів у школі не впливає на ставлення учнів до цих заходів.

Альтернативна гіпотеза: Чим частіше у школах проводять заходи національно-патріотичного спрямування, тим позитивніше ставлення учнів до них.

Отримані результати статистичного аналізу свідчать про наявність значущого взаємозв'язку між частотою проведення національно-патріотичних заходів у школі та ставленням учнів до них. Зокрема, згідно з критерієм хі-квадрат ($\chi^2 = 126,772$; $p < 0,00$), нульова гіпотеза відхиляється, що вказує на залежність між досліджуваними змінними (таблиця 3). Кореляція Спірмена ($\rho = 0,271$; $p < 0,001$) підтверджує позитивний зв'язок: чим частіше у школах відбуваються такі заходи, тим позитивніше до них ставляться учні (таблиця 4). Додатково, критерій Краскела-Уоліса ($H = 478,974$; $p < 0,001$) показує статистично значущі відмінності у ставленні учнів залежно від частоти проведення заходів, що підтверджується зростанням середнього рангу негативного ставлення серед тих, хто зазначає, що такі заходи не проводяться (таблиця 5,6). Отже, регулярне проведення національно-патріотичних заходів сприяє формуванню позитивного ставлення до них серед учнів.

Таблиця 3.

Критерій Хі-квадрат

	Значення	ст.св.	Асимптотична значимість (2-стороння)
Хі-квадрат Пірсона	126,772 ^а	12	,000
Відношення правдосхожості	90,685	12	,000
Лінійно-лінійний зв'язок	68,687	1	,000
Кількість допустимих значень	876		

а. Для кількості комірок 4 (20,0%) передбачається значення менше ніж 5 Мінімальне очікуване значення становить 0,42.

Таблиця 4.

Кореляція (Ро Спірмена)

Ро Спірмена	Як часто у Вашій школі прооводяться заходи національно-патріотичного виховання	Коефіцієнт кореляції	Як часто у Вашій школі прооводяться заходи національно-патріотичного виховання	
			Як Ви ставитеся до національно-патріотичних заходів у школі	Як Ви ставитеся до національно-патріотичних заходів у школі
	Як часто у Вашій школі прооводяться заходи національно-патріотичного виховання	Знач.(двостороння)	1,000	,271**
	Як Ви ставитеся до національно-патріотичних заходів у школі	Знач.(двухстороння)	,271**	1,000
		N	1079	876
		N	876	1079

** . Кореляція значима на рівні 0,01 (двохстороння).

Таблиця 5.

Ранги

Як часто у Вашій школі проводяться заходи національно- патріотичного виховання		N	Середній ранг
Як Ви ставитеся до національно- патріотичних заходів у школі	Дуже часто	367	1906,85
	Часто	430	2435,47
	Інколи	224	2891,91
	Рідно	44	2959,70
	Ніколи	14	3737,04
	Всього	1079	

Таблиця 6.

Статистичні критерії (Н Крускала-Уоліса)

Як Ви ставитеся до національно-патріотичних заходів у школі	
Н Крускала-Уоліса	478,974
ст.св.	4
Асимп. знач.	,000

- а. Критерій Краскела-Уоліса
 б. Групуєча змінна: Як часто у Вашій школі прооводяться заходи національно-патріотичного виховання

Участь старшокласників у заходах національно-патріотичного спрямування.

Розподіл відповідей на питання про участь учнів у заходах національно-патріотичного виховання, організованих у школі, свідчить, що більшість респондентів залучені до таких активностей хоча б частково: 22,4% беруть участь активно, 37,5% — іноді, а ще 22,4% — рідко. Лише 17,6% учнів зовсім не беруть участі (рис.5). Отже, участь у таких заходах має місце у більшості учнів, однак рівень активності є різним і значна частка залишається пасивною.

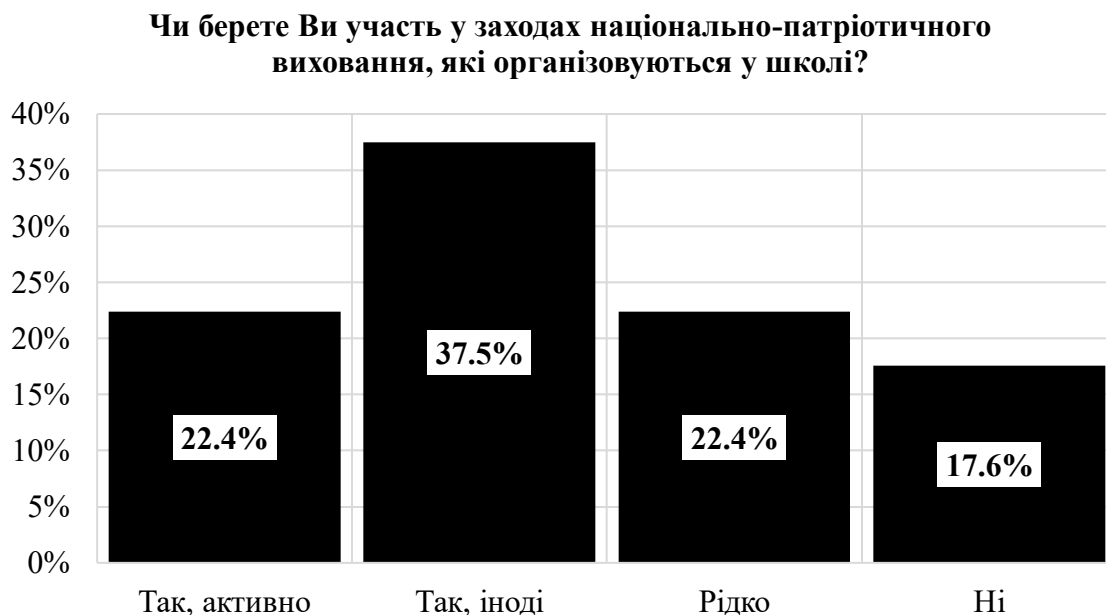

Рис.5 Чи берете Ви участь у заходах національно-патріотичного виховання, які організовуються у школі?

Результати щодо участі учнів у волонтерських ініціативах патріотичного спрямування поза школою свідчать про помірний рівень залученості: лише 14,9% респондентів активно беруть участь, ще 29,0% іноді долучаються за можливості, а 25,3% рідко, але підтримують такі ініціативи. Водночас 30,8% не беруть участі, з яких майже половина навіть не цікавляться темою (рис.6).

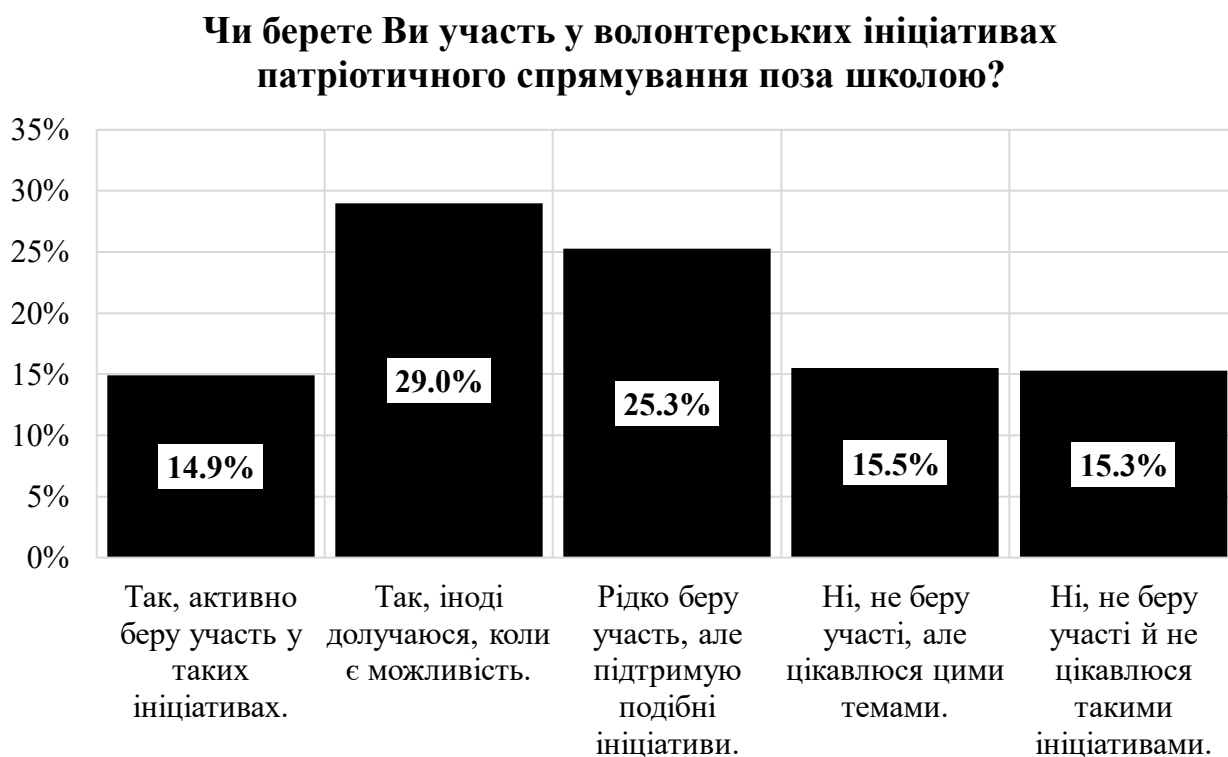

Рис.6 Чи берете Ви участь у волонтерських ініціативах патріотичного спрямування поза школою?

Найбільш популярними заходами серед учнів є благодійні ярмарки (65,5%), святкування національних свят (62,9%) та виконання Державного Гімну (62,3%). Значна частка респондентів також бере участь у тренінгах з військової підготовки (48,3%) та зустрічах із військовими (47,3%). Менш популярними залишаються книжкові виставки (12,9%) та зустрічі з представниками культури (18,4%) (рис.7).

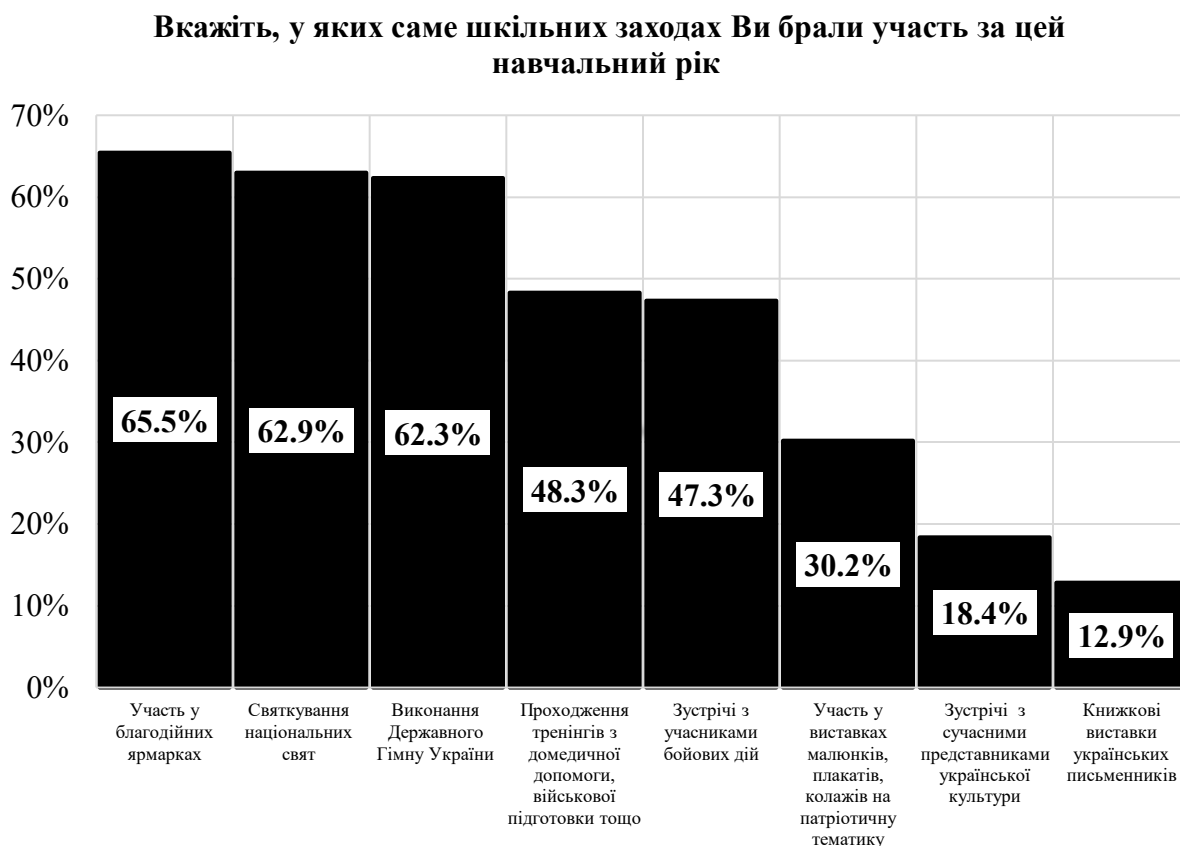

Рис.7 Вкажіть, у яких саме шкільних заходах Ви брали участь за цей навчальний рік

Основною причиною неучасті у волонтерських ініціативах серед школярів є нестача вільного часу через навчання (39,3%). Важливими факторами також є брак інформації про можливості волонтерства (15,7%) та відсутність інтересу (13,5%). Лише незначна частка учнів (2-4%) вказує на нестачу підтримки чи невпевненість у значущості такої діяльності, що свідчить про необхідність кращого інформування та заохочення до волонтерства (рис.8).

Рис.8 Якщо Ви НЕ берете участі у волонтерських ініціативах поза школою, вкажіть чому саме?

Основною мотивацією для участі у волонтерських ініціативах є бажання допомагати іншим/робити корисні справи (53,7%) та підтримати країну (49,7%). Також значну роль відіграє можливість отримати новий досвід і знання (30,2%). Менше значення мають такі фактори, як спілкування з однодумцями (12,7%), можливість проявити лідерські якості (6,7%) та визнання з боку оточення (6,5%) (рис.9).

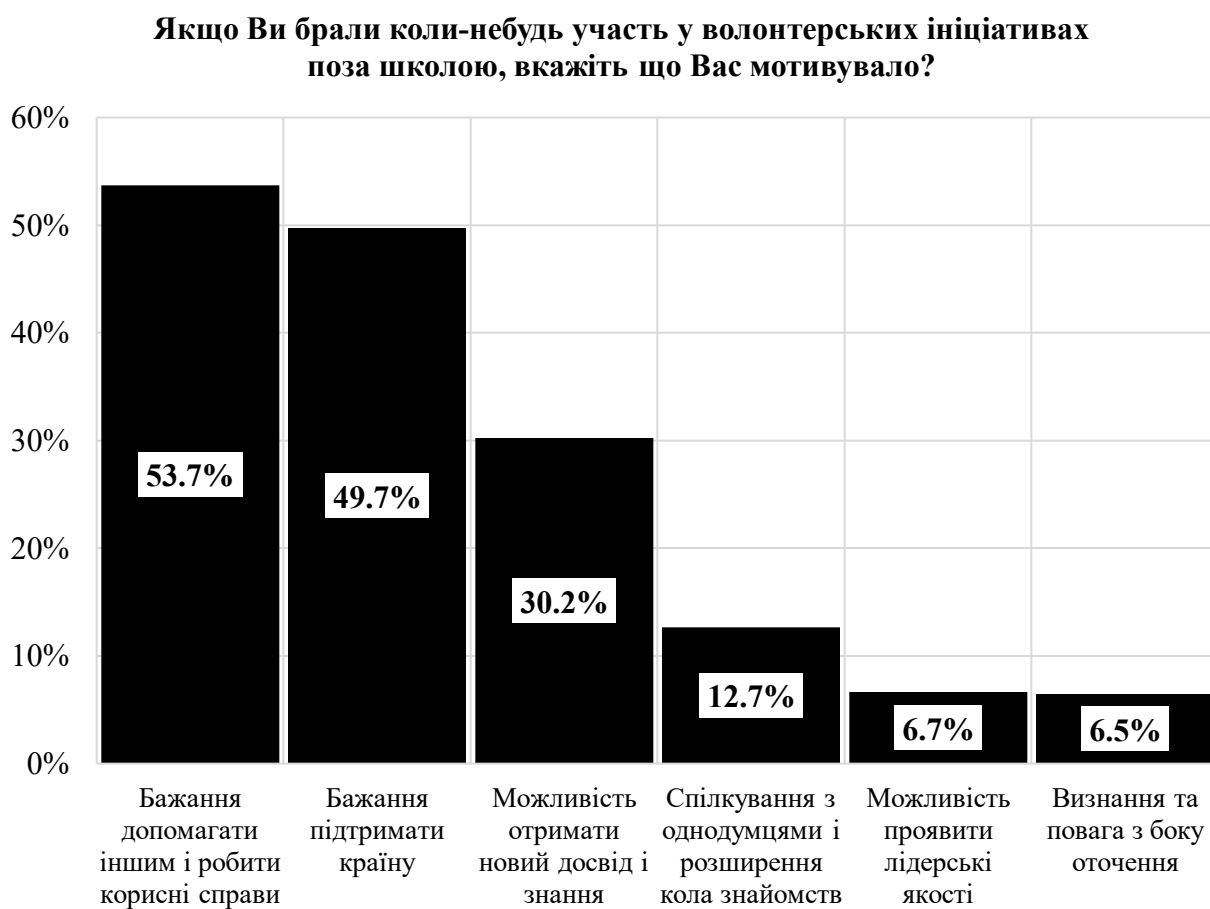

Рис.9 Якщо Ви брали коли-небудь участь у волонтерських ініціативах поза школою, вкажіть що Вас мотивувало?

Участь учнів у волонтерських ініціативах поза школою свідчить про домінування патріотично орієнтованих форм волонтерства, зокрема допомоги військовим (55,6%) і гуманітарного волонтерства (34,7%). Водночас соціальне волонтерство (21,8%) залишається важливою сферою залучення. Порівняно меншу популярність мають онлайн-волонтерство (19,5%), екологічне (16,1%) і культурне волонтерство (14,7%), що може свідчити про меншу обізнаність або менші можливості для реалізації таких ініціатив у місцевому контексті (рис.10).

Рис.10 Якщо Ви брали коли-небудь участь у волонтерських ініціативах поза школою, яким волонтерством Ви займалися?

Активна участь у тренінгах учнів 10–11 класів за останні два роки показує високий рівень зацікавленості у практичних навичках, пов'язаних із безпекою: найбільше респондентів пройшли навчання з надання першої медичної/до медичної допомоги (77,7%) та військової підготовки (57,0%), що відображає актуальні потреби в умовах воєнного часу.

Водночас участь у тренінгах із самозахисту (37,5%) та виживання (25,0%) була менш поширеною, що може свідчити про меншу доступність або пріоритетність таких заходів серед молоді (рис.11).

Рис.11 Чи брали Ви участь у наступних заходах за останні 2 роки?

Дослідницьке питання 1 : Чи впливає стать учнів на участь у тренінгах з надання першої медичної допомоги?

Залежна змінна – Участь у тренінга з надання першої медичної допомоги (v9_1)

Незалежна змінна – Стать (sex)

Нульова гіпотеза 1: Стать не впливає на участь у тренінгах з надання першої медичної допомоги.

Альтернативна гіпотеза 1: Учні жіночої статі частіше беруть участь у тренінгах з надання першої медичної допомоги, ніж учні чоловічої статі.

Результати χ^2 -тесту виявилися статистично незначущими ($\chi^2 = 5,567$; $df = 1$; $p = 0,018$), що свідчить наявності статистично значущого зв'язку між змінними, тобто нульова гіпотеза відкидається, тому дівчата частіше беруть участь у тренінгах з надання першої медичної допомоги, ніж хлопці. Точний критерій Фішера, що є більш точним для невеликих вибірок або при нерівномірному розподілі, також виявлено статистично значущу залежність між статтю та участю в тренінгах з надання першої допомоги ($p = 0,021$ для двостороннього варіанта). Отже, обидва тести підтверджують, що учні жіночої статі частіше беруть участь у тренінгах з надання першої медичної допомоги, ніж учні чоловічої статі (таблиця 8).

Таблиця 7.

Статистика

			Вкажіть Вашу стать		
			Чоловіча	Жіноча	Всього
Чи брали Ви участь у наступних заходах за останні 2 роки?Тренінги з надання першої медичної допомоги/ домедичної допомоги	Так	Кількість	264	433	697
		% в Вкажіть Вашу стать	75,4%	82,0%	79,4%
	Ні	Кількість	86	95	181
		% в Вкажіть Вашу стать	24,6%	18,0%	20,6%
Всього		Кількість	350	528	878
		% в Вкажіть Вашу стать	100,0%	100,0%	100,0%

Таблиця 8.

Критерій Хі-квадрат та критерій Фішера

	Значення	ст. св.	Асимптотична значимість (2- стороння)	Точна значимість (2- стороння)	Точна знч. (1- стороння)
Хі-квадрат Пірсона	5,567 ^a	1	,018		
Поправка на непереривність ^b	5,172	1	,023		
Відношення правдосхожості	5,498	1	,019		
Точний критерій Фішера				,021	,012
Лінійно-лінійний зв'язок	5,560	1	,018		
Кількість допустимих	878				

a. Для кількості комірок 0 (0,0%) передбачається значення менше ніж 5. Мінімальне очікуване значення становить 72,15.

b. Обчислюється лише для таблиці 2x2.

Дослідницьке питання 2 : Чи впливає стать учнів на участь у тренінгах з військової підготовки?

Залежна змінна – Участь у тренінгах з військової допомоги (v9_4)

Незалежна змінна – Стать (sex)

Нульова гіпотеза 2: Стать не впливає на участь у тренінгах з військової підготовки.

Альтернативна гіпотеза 2: Учні чоловічої статі частіше беруть участь у тренінгах з військової підготовки, ніж учні жіночої статі.

Результати χ^2 -тесту виявилися статистично незначущими ($\chi^2 = 13,621$; $df = 1$; $p = 0,00$), що свідчить наявності статистично значущого зв'язку між змінними, тобто нульова гіпотеза відкидається, тому хлопці частіше беруть участь у тренінгах з

військової підготовки, ніж дівчата. Точний критерій Фішера, що є більш точним для невеликих вибірок або при нерівномірному розподілі, також виявив статистично значущу залежність між статтю та участю в тренінгах з військової підготовки, ($p = 0,000$ для двостороннього варіанта). Отже, обидва тести підтверджують, що учні чоловічої статі частіше беруть участь у тренінгах з військової підготовки, ніж учні жіночої статі (таблиця 10).

Таблиця 9.

Статистика

			Вкажіть Вашу стать		Всього
			Чоловіча	Жіноча	
Чи брали Ви участь у наступних заходах за останні 2 роки?Тренінги з військової підготовки	Так	Кількість	230	273	503
		% в Вкажіть Вашу стать	66,3%	53,6%	58,8%
	Ні	Кількість	117	236	353
		% в Вкажіть Вашу стать	33,7%	46,4%	41,2%
Всього		Кількість	347	509	856
		% в Вкажіть Вашу стать	100,0%	100,0%	100,0%

Таблиця 10.

Критерій Хі-квадрат та критерій Фішера

	Значення	ст.св.	Асимптотична значимість (2-стороння)	Точна значимість (2-стороння)	Точна знч. (1-стороння)
Хі-квадрат Пірсона	13,621 ^a	1	,000		
Поправка на непереривність ^b	13,104	1	,000		
Відношення правдосхожості	13,749	1	,000		
Точний критерій Фішера				,000	,000
Лінійно-лінійний зв'язок	13,605	1	,000		
Кількість допустимих	856				

Вплив сім'ї та медіа на процес національно-патріотичного виховання.

На формування патріотичних поглядів учнів 10-11 класів найбільше впливають власні переконання (71,9%) та родина (63,9%), що свідчить про значущість особистого досвіду й сімейного виховання. Важливу роль відіграють також соціальні мережі (50,9%) і найближче оточення – друзі (42,4%) та педагоги (39,7%). Менший вплив мають фільми (22,3%) і книги (20,7%), тоді як 8,0% респондентів вважають, що нічого не впливає на формування їхніх поглядів (рис.12).

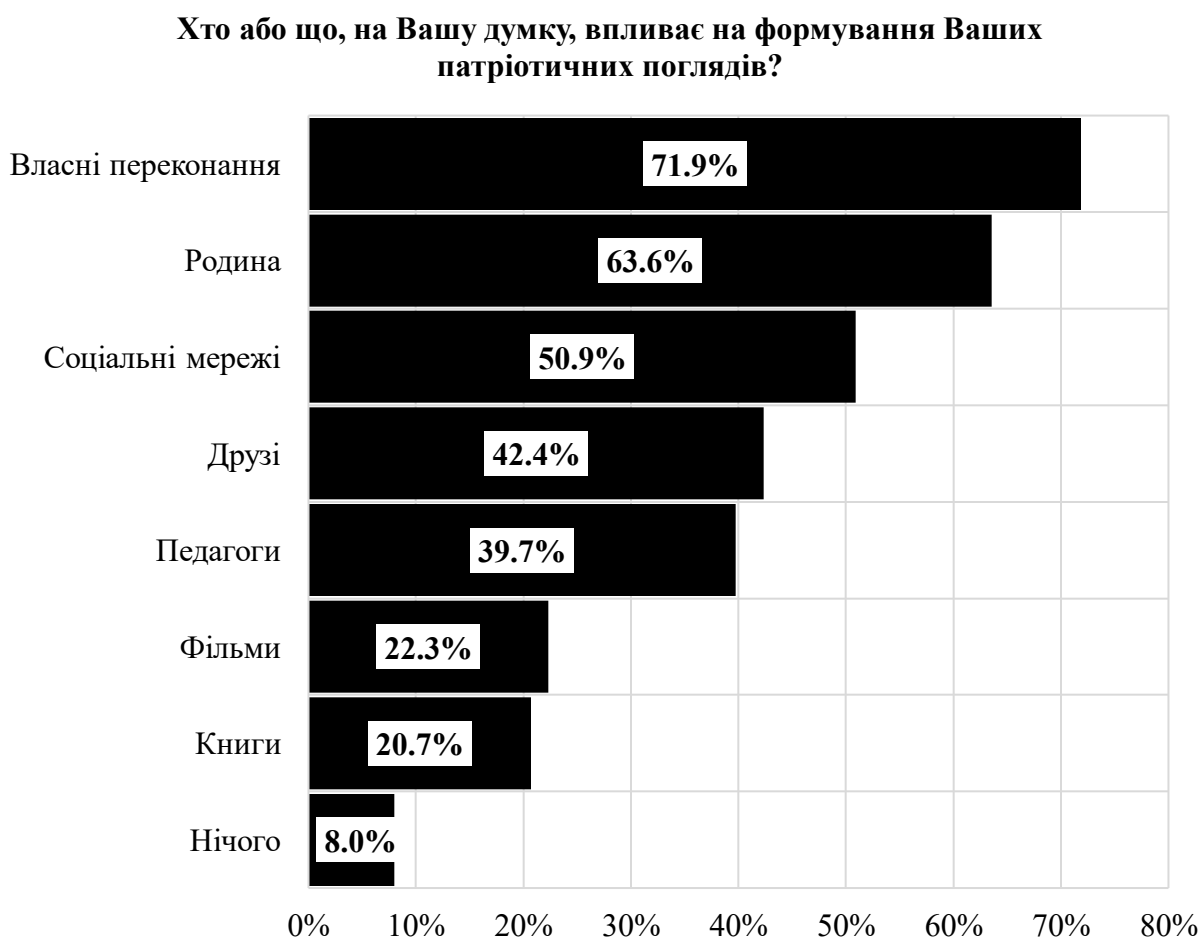

Рис.12 Хто або що, на Вашу думку, впливає на формування Ваших патріотичних поглядів?

57,4% опитаних учнів зазначили, що святкують національні свята в сім'ї, що свідчить про наявність патріотичних традицій у домашньому середовищі. Водночас 25,5% вагаються з відповіддю, що може вказувати на нерегулярність таких святкувань або недостатнє усвідомлення їх значущості.

17,1% опитаних не святкують національні свята, що свідчить про відносно низький рівень сімейної залученості до національно-культурних практик (рис.13).

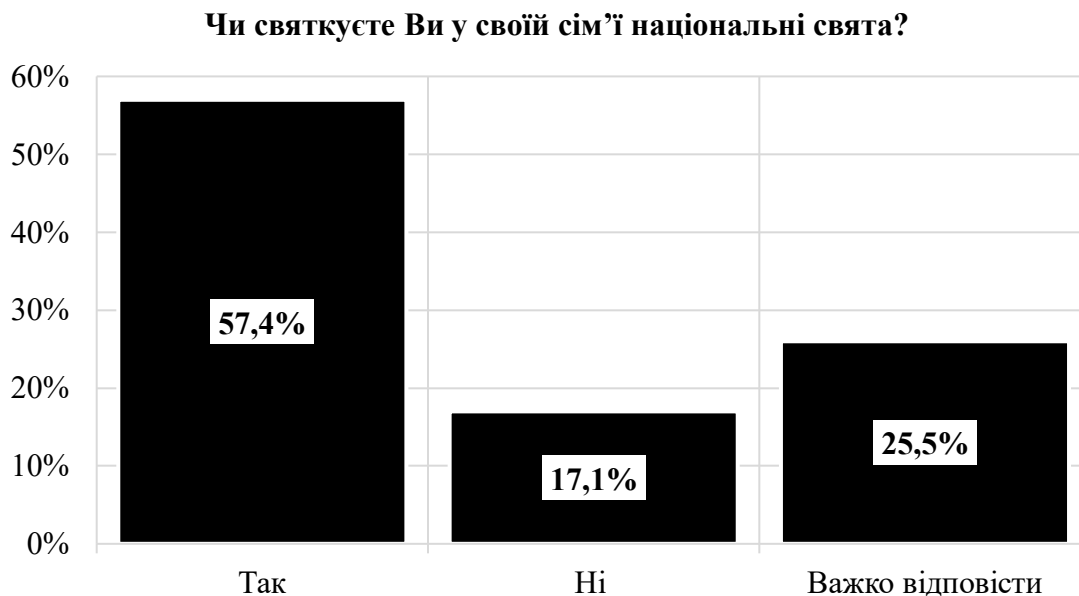

Рис.13 Чи святкуєте Ви у своїй сім'ї національні свята?

Найчастіше учні із сім'єю святкують День Незалежності України (65,5%) та День захисників та захисниць України (42,6%), що свідчить про їхнє особливе значення в національній свідомості. Інші свята — День Соборності (32,8%), День Конституції (30,6%) і День Гідності та Свободи (26,5%) — мають помірний рівень популярності, тоді як День Української Державності (23,0%) і День Української мови та писемності (21,4%) відзначаються ще рідше.

Якщо ТАК, вкажіть, які саме:

Рис.14 Якщо ТАК, вкажіть, які саме:

Аналіз відповідей на запитання про зацікавленість політичною ситуацією в Україні показує достатньо високий рівень політичної обізнаності серед опитаних: 33,8% респондентів регулярно стежать за подіями, ще 31,7% цікавляться, хоч і не завжди активно. Таким чином, майже дві третини молоді демонструють стабільну або помірну зацікавленість політикою. Ще 20,0% обмежуються поверхневим ознайомленням із новинами, тоді як лише 14,5% рідко або зовсім не цікавляться політичними подіями (рис.15).

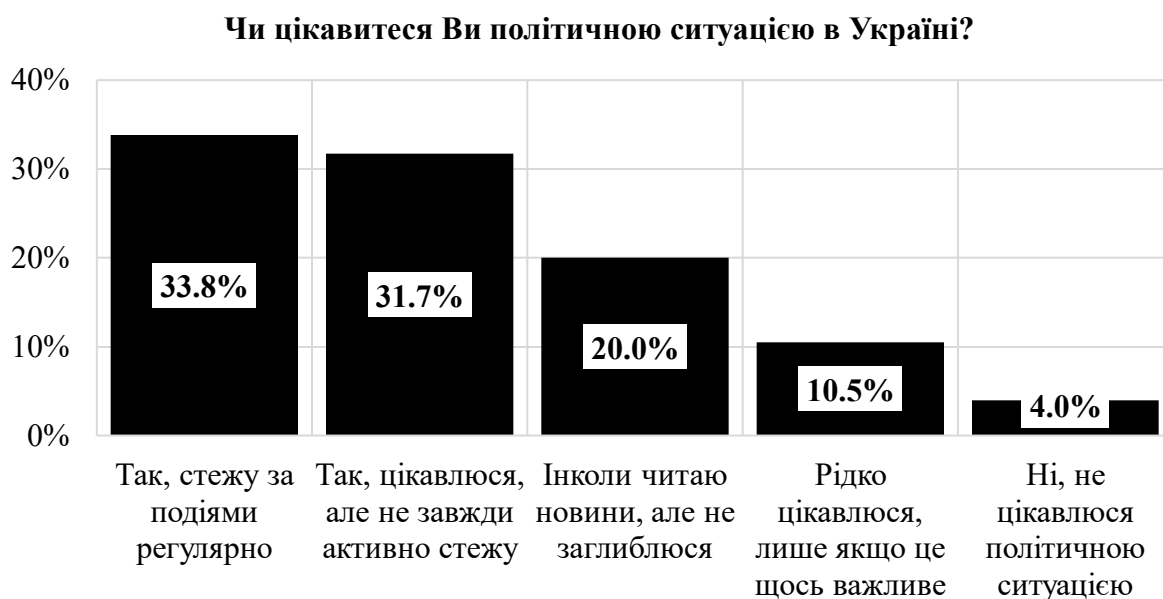

Рис.15 Чи цікавитеся Ви політичною ситуацією в Україні?

Найпоширенішим джерелом інформації про ситуацію в країні серед учнів є Telegram-канали (81,0%), що відображає актуальні цифрові тенденції та зручність мобільного доступу до новин. Високий рівень довіри мають також соціальні мережі (47,6%) і знайомі або близькі люди (35,8%), що свідчить про значний вплив неформальних каналів комунікації. Традиційні ЗМІ, такі як національне телебачення (14,9%), іноземні медіа (11,1%), преса (2,0%) і радіо (1,9%), мають суттєво меншу популярність (рис.16).

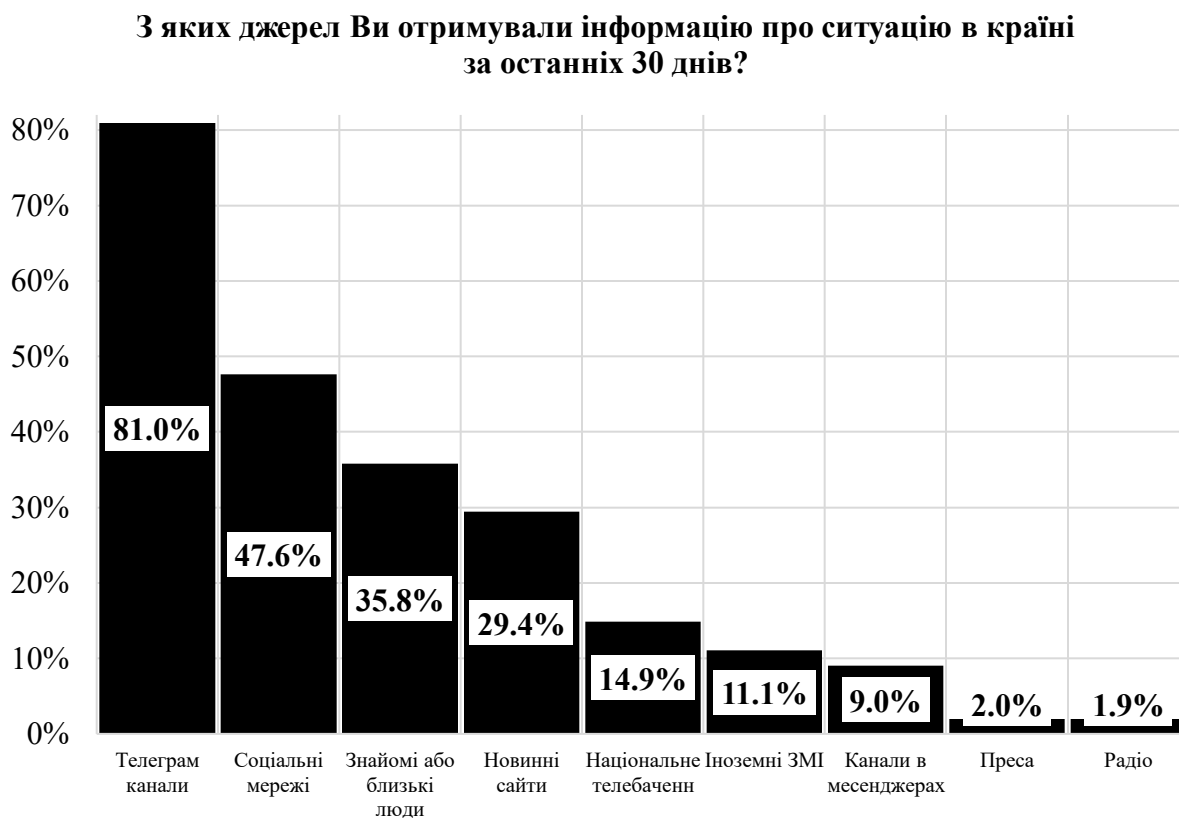

Рис.16 З яких джерел Ви отримували інформацію про ситуацію в країні за останніх 30 днів?

Дослідницьке питання: Чи пов'язане використання Телеграм-каналів як джерела інформації про ситуацію в країні із рівнем зацікавленості учнів у політичній ситуації в Україні?

Нульова гіпотеза: Немає статистично значущого зв'язку між використанням Телеграм-каналів як джерела інформації та зацікавленістю учнів у політичній ситуації в Україні.

Альтернативна гіпотеза: Ті, хто черпає інформацію з телеграм каналів, цікавляться політичними новинами в Україні.

Результати χ^2 -тесту виявилися статистично незначущими ($\chi^2 = 19,250$; $df = 4$; $p = 0,01$), що свідчить наявності статистично значущого зв'язку між змінними, тобто нульова гіпотеза відкидається, а отже існує зв'язок між використанням Телеграм-каналів як джерела інформації та рівнем політичної зацікавленості учнів (таблиця 11). Коефіцієнт V Крамера = 0,135, $p = 0,01$ вказує на слабкий, але наявний зв'язок між цими змінними, тобто ті, хто черпає інформацію з телеграм каналів, цікавляться політичними новинами в Україні (таблиця 12).

Таблиця 11.

Критерій Хі-квадрат

	Значення	ст.св.	Асимптотична значимість (2-стороння)
Хі-квадрат Пірсона	19,250 ^a	4	,001
Відношення правдосхожості	17,037	4	,002
Лінійно-лінійний зв'язок	2,563	1	,109
Кількість допустимих значень	1062		

а. Для кількості комірок 0 (0,0%) передбачається значення менше ніж 5. Мінімальне очікуване значення становить 6,26.

Таблиця 12.

Коефіцієнт V Крамера

	Значення	Приблизна значимість
V Крамера	,135	,001
Кількість допустимих значень	1062	

На основі гістограми (рис.17) можна зробити висновки щодо рівня підтримки молоддю патріотичних цінностей і громадянських обов'язків. Найвищий рівень згоди спостерігається з такими твердженнями, як:

- «Українська нація має зберігати традиції, мову, культуру» (79,2%).
- «Збройні сили України відіграють важливу роль у забезпеченні безпеки країни» (78,2%).
- «Національні символи є важливими для збереження ідентичності народу» (77,5%).

Це свідчить про домінування традиціоналістських і патріотичних орієнтацій серед респондентів. Також більшість (71,1%) підтримують дотримання законів, а 62,6% - повагу до захисників. Проте за іншими твердженнями підтримка помітно знижується:

- Лише 47,4% повністю погоджуються, що молодь має брати участь у патріотичних ініціативах.
- Ще менше (36,9%), що молодь повинна допомагати вирішувати соціальні виклики.
- Найнижча згода (19,8%) — із твердженням, що служба в армії є обов'язком кожного громадянина, причому 32,5% повністю не згодні з цим.

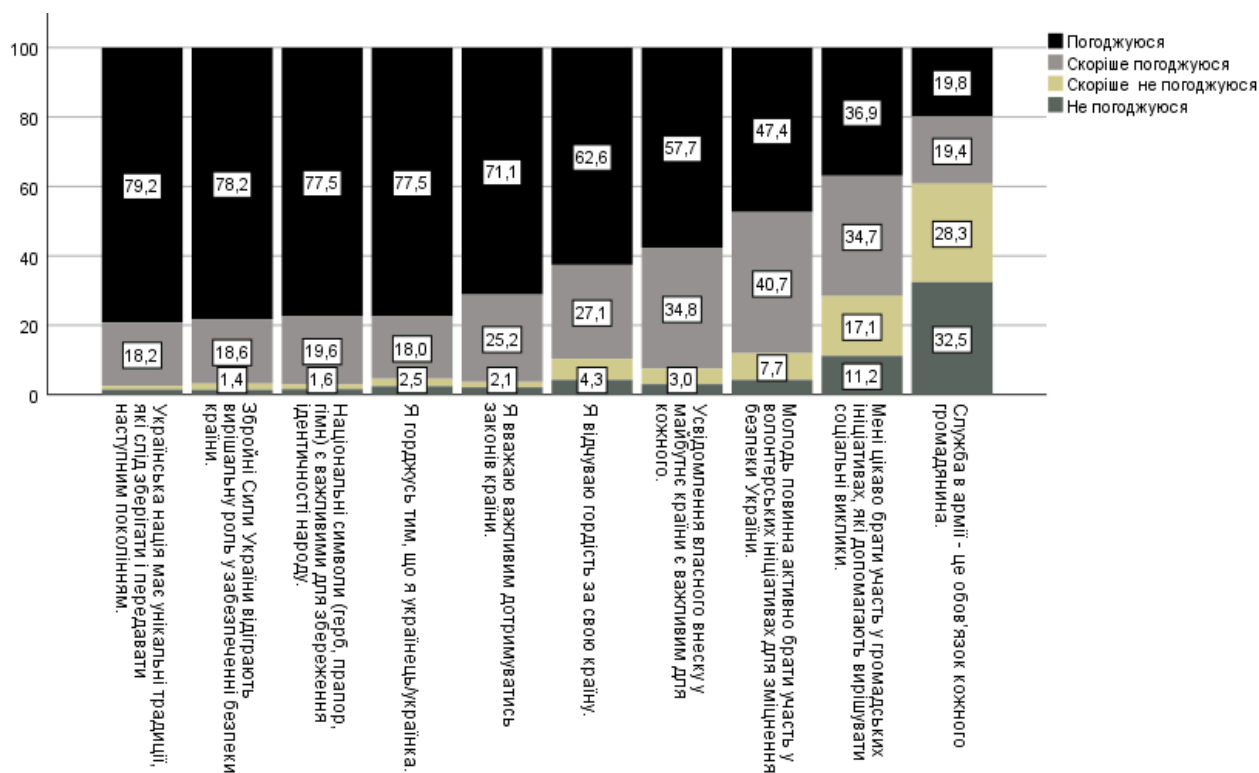

Рис.17 Погодження з твердженнями.

На основі середніх значень (MEAN), було створено index патріотизму для визначення загального середнього значення патріотизму.

Змінні мають шкалу від 1 до 4, де менше значення дорівнюватиме вищому рівню патріотизму.

Середнє значення індексу патріотизму 1,5843 свідчить про те, що респонденти, в середньому, схиляються до погодження або скорішого погодження з твердженнями, які стосуються патріотизму, тобто можна зробити висновок про переважну підтримку патріотичних ідей серед учасників дослідження, зокрема в контексті національної гордості та відданості своїй країні (таблиця 13).

Таблиця 13.

Індекс патріотизму

patriotyst_index		
N	Валідні	1069
	Пропущені	10
Середнє		1,5843
Мінімум		1,00
Максимум		4,00

Дослідницьке питання: Чи існує різниця в рівні патріотизму між учнями жіночої та чоловічої статі?

Нульова гіпотеза: Середні значення індексу патріотизму в учнів чоловічої та жіночої статі не відрізняються.

Альтернативна гіпотеза: У дівчат середнє значення індексу патріотизму вище ніж у хлопців.

Середнє значення рівня патріотизму для учнів чоловічої статі = 1,6064

Середнє значення рівня патріотизму для учнів жіночої статі = 1,4915

Різниця: 0,11489

Перевірка припущення про рівність дисперсій (тест Лівена):

$F = 14,374$, $p = 0,000 < 0,05$, що вказує на різність дисперсій.

Т-критерій для незалежних вибірок:

$t = 3,192$

$p = 0,001$, тобто різниця є статистично значущою на рівні 0,05.

Довірчий інтервал для різниці середніх: від 0,04421 до 0,18558.

Отже, отримані результати свідчать про статистично значущу різницю в рівні патріотизму між учнями чоловічої та жіночої статі. Учні жіночої статі, в середньому, мають вищий рівень патріотизму, тому нульова гіпотеза відкидається.

Таблиця 14.

Статистика

	Вкажіть Вашу стать	N	Середнє	Станд. відхилення	Станд. Середня помилка
patriotyst_index	Чоловіча	352	1,6064	,55761	,02972
	Жіноча	531	1,4915	,46784	,02031

Таблиця 15.

Критерій для незалежних вибірок (Лівиня)

		Критерій рівності дисперсій Лівиня		t-критерій для рівності середніх		знач. (двосто роння)	Серед. Різн.	Серед. квад. помил. різн.	95% довірчий інтервал для різності	
		F	знач.	t	ст.св.				Нижня	Верхня
patriotyst_index	Рівні дисперсії	14,3 74	,000	3,306	881	,001	,11489	,03475	,04669	,18310
	Не рівні дисперсії			3,192	659,73	,001	,11489	,03600	,04421	,18558

Ціннісні орієнтири учнів.

Найнеобхіднішими знаннями та навичками, учні вважають знання історії та культури України (55,4%) і розуміння важливості захисту країни з готовністю допомогти в разі потреби (41,8%). Високо оцінюються також навички командної роботи (39,3%) і критичне мислення для оцінки інформації та новин (33,8%).

Менш актуальними, на думку учнів, є розуміння ролі медіа (10,3%) та вміння працювати з технологіями (10,6%), що свідчить про пріоритет фізичної, а не інформаційної безпеки в їхніх уявленнях (рис.18).

Рис.18 Які навички та знання, на вашу думку, будуть НЕОБХІДНІ молоді в майбутньому для забезпечення безпеки нашої країни

Таблиця 16.

Нульова гіпотеза	Альтернативна гіпотеза
Стать учнів не пов'язана з тим, чи вважають вони важливим захист країни.	Хлопці вважають необхідніше розуміння захисту країни ніж дівчата.
Стать не впливає на підтримку ідеї волонтерства.	Дівчата вважають необхідніше підтримку ідеї волонтерства ніж хлопці.

Розуміння важливості захисту країни

Результати χ^2 -тесту виявилися статистично незначущими ($\chi^2 = 0,653$; $df = 1$; $p = 0,419 > 0,05$), що свідчить про відсутність значущого зв'язку між змінними, тобто нульова гіпотеза не відкидається, стать учнів не пов'язана з тим, чи вважають вони важливим захист країни. Точний критерій Фішера, що є більш точним для невеликих вибірок або при нерівномірному розподілі, також виявив статистично не значущу залежність між змінними (точна значущість (2-стороння) = 0,445, точна значущість (1-стороння) = 0,230) (таблиця 18). Коефіцієнт Фі (-0,027, $p = 0,419$) та V Крамера (0,027, $p = 0,419$) вказують на дуже слабкий не значущий зв'язок (таблиця 19). За результатами кореляції Спірмена між змінними кореляція складає -0,029, і це значення є статистично не значущим ($p = 0,075 > 0,05$). Це означає, що не існує зв'язку між статтю та розумінням важливості захисту країни (таблиця 23).

Таблиця 17.

Статистика

			Вкажіть Вашу стать		Всього
			Чоловіча	Жіноча	
Розуміння важливості захисту країни	Так	Кількість	150	240	390
		% в Вкажіть Вашу стать	42,9%	45,6%	44,5%
	Ні	Кількість	200	286	486
		% в Вкажіть Вашу стать	57,1%	54,4%	55,5%
Всього	Кількість		350	526	876
	% в Вкажіть Вашу стать		100,0%	100,0%	100,0%

Таблиця 18.

Критерій Хі-квадрат та критерій Фішера

	Значення	ст.св.	Асимптотична значимість (2-стороння)	Точна значимість (2-стороння)	Точна знч. (1-стороння)
Хі-квадрат Пірсона	,653 ^a	1	,419		
Поправка на непереривність ^b	,546	1	,460		
Відношення правдоподібності	,654	1	,419		
Точний критерій Фішера				,445	,230
Лінійно-лінійний зв'язок	,652	1	,419		
Кількість допустимих значень	876				

a. Для кількості комірок 0 (0,0%) передбачається значення менше ніж 5. Мінімальне очікуване значення становить 155,82.

b. Обчислюється тільки для таблиці 2x2

Таблиця 19.

Симетричні міри (Фі та V Крамера)

		Значення	Приблизна значимість
Номинал/номинал	Фі	,027	,419
	V Крамера	,027	,419
Кількість допустимих значень		876	

Підтримка ідеї волонтерства

Результати χ^2 -тесту виявилися статистично незначущими ($\chi^2 = 7,121$; $df = 1$; $p = 0,008 < 0,05$), що свідчить про наявність значущого зв'язку між змінними, тобто нульова гіпотеза відкидається, тобто дівчата частіше підтримують ідею волонтерства. Точний критерій Фішера, що є більш точним для невеликих вибірок або при нерівномірному розподілі, також виявив статистично значущу залежність між змінними (точна значущість (2-стороння) = 0,008, точна значущість (1-стороння) = 0,005) (таблиця 21). Коефіцієнт Фі (-0,090, $p=0,008$) та V Крамера (0,090, $p=0,008$) вказують на слабкий, але значущий зв'язок (таблиця 22).

За результатами кореляції Спірмена між змінними кореляція складає -0,095, і це значення є статистично не значущим ($p = 0,00 < 0,05$). Це означає, що існує слабкий, але значущий зв'язок, тобто дівчата частіше, ніж хлопці, підтримують ідею волонтерства (таблиця 23).

Таблиця 20.

Статистика

			Вкажіть Вашу стать		Всього
			Чоловіча	Жіноча	
Підтримка ідеї волонтерства	Так	Кількість	42	99	141
		% в Вкажіть Вашу стать	12,1%	18,9%	16,2%
	Ні	Кількість	306	426	732
		% в Вкажіть Вашу стать	87,9%	81,1%	83,8%
Всього	Кількість		348	525	873
	% в Вкажіть Вашу стать		100,0%	100,0%	100,0%

Таблиця 21.

Критерій Хі-квадрат та критерій Фішера

	Значення	ст.св.	Асимптотична значимість (2-стороння)	Точна значимість (2-стороння)	Точна знч. (1-стороння)
Хі-квадрат Пірсона	7,121 ^a	1	,008		
Поправка на непереривність ^b	6,628	1	,010		
Відношення правдоподібності	7,340	1	,007		
Точний критерій Фішера				,008	,005
Лінійно-лінійний зв'язок	7,113	1	,008		
Кількість допустимих значень	873				

а. а. Для кількості комірок 0 (0,0%) передбачається значення менше ніж 5 Мінімальне очікуване значення становить 56,21.

б. Обчислюється тільки для таблиці 2х2

Таблиця 22.

Симетричні міри (Фі та V Крамера)

		Значення	Приблизна значимість
Номінал/номінал	Фі	-,090	,008
	V Крамера	,090	,008
Кількість допустимих значень		873	

Таблиця 23.

Кореляція (Ро Спірмена)

		Вкажіть Вашу статтю	Підтримка ідеї волонтерства	Розуміння важливості захисту країни
Ро Спірмена	Вкажіть Вашу статтю	Коефіцієнт кореляції	1,000	-,029
		Знач.(двохстороння)	.	,075
		N	891	876
	Які навички та знання будуть НЕОБХІДНІ молоді в майбутньому для забезпечення безпеки нашої країни? Підтримка ідеї волонтерства	Коефіцієнт кореляції	-,095**	1,000
		Знач.(двохстороння)	,000	.
		N	873	1079
	Які навички та знання будуть НЕОБХІДНІ молоді в майбутньому для забезпечення безпеки нашої країни? Розуміння важливості захисту країни	Коефіцієнт кореляції	-,029	-,026
		Знач.(двохстороння)	,075	,072
		N	876	1079

** . Кореляція значима на рівні 0,01 (двохстороння).

На думку старшокласників, найбільшою перешкодою для формування патріотичної свідомості є недовіра до влади (61,2%), також значущими є стереотипи про патріотизм (43,9%) та вплив соціальних мереж із чужими цінностями (35,4%).

Рис.19 Що, на вашу думку, найбільше заважає формуванню національно-патріотичної свідомості серед молоді?

На думку учнів, ключовим чинником, що сприяє формуванню національно-патріотичної свідомості є виховання в сім'ї та родинні традиції (69,7%), що і підтверджує вирішальну роль родинного середовища. Також вагомим є вивчення історії та культури України (41,8%) і освітній вплив через уроки історії та літератури (34,0%). Помірний вплив мають спілкування з людьми, які підтримують національні цінності (25,4%), участь у культурних заходах (21,1%) і медіа (21,1%).

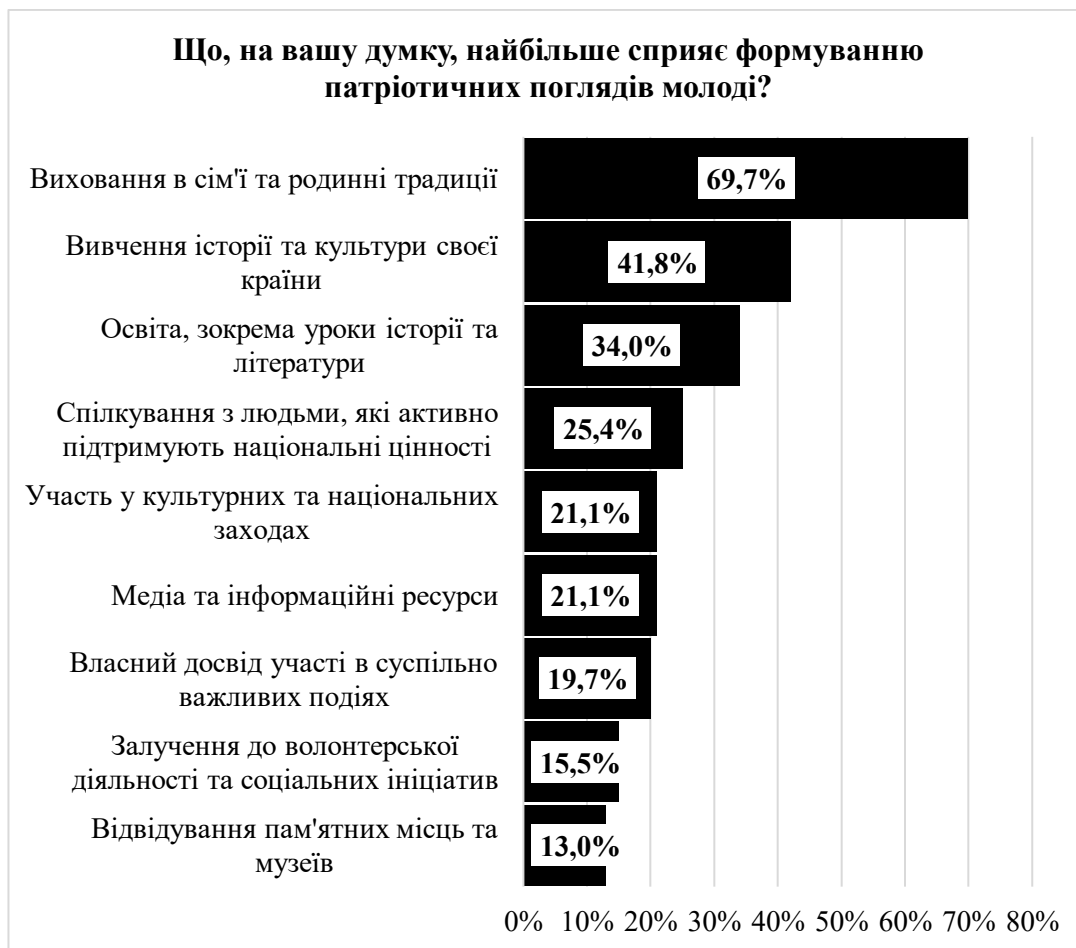

Рис.20 Що, на вашу думку, найбільше сприяє формуванню патріотичних поглядів молоді?

Аналіз відповідей на запитання «Чи плануєте Ви навчатися надалі в Україні?» показує, що більшість респондентів (39,4%) мають намір залишитися в Україні для подальшого навчання, ще 23,9% скоріше схиляються до цього варіанту, хоча й розглядають альтернативи. Разом це становить понад 63% опитаних, що свідчить про загалом позитивне ставлення до перспектив здобуття освіти в Україні. Водночас 16,8% респондентів висловили намір навчатися за кордоном (9,3% +7,5%), а 19,9% ще не визначилися (рис.20). Медіана (2,00) і мода (1) свідчать про загальну тенденцію до переваги української освіти, хоча частина молоді все ще сумнівається або орієнтується на іноземні освітні заклади (таблиця 24).

Таблиця 24.

Статистика

Чи плануєте Ви навчатися надалі в Україні?

N	Валідні	1079
	Пропущені	0
Медіана		2,00
Мода		1

Рис.20 Чи плануєте Ви навчатися надалі в Україні?

Нульова гіпотеза: Стат'я не впливає на вибір навчання старшокласників.

Альтернативна гіпотеза: Хлопці частіше ніж дівчата не планують навчатися надалі в Україні.

Отримані результати дозволяють відхилити нульову гіпотезу про відсутність зв'язку між статтю та планами щодо навчання в Україні. Хі-квадрат Пірсона має значення 7,808 при $p = 0,050$, що межує зі статистичною значущістю (таблиця 26), а тест Крускала-Уоліса ($H = 33,019$; $p = 0,000$) підтверджує значущу різницю у розподілі відповідей між хлопцями і дівчатами (таблиця 28). Крім того, коефіцієнт кореляції Спірмена ($\rho = -0,086$; $p < 0,01$) хоч і свідчить про слабкий, але статистично значущий зворотний зв'язок (таблиця 27): хлопці частіше, ніж дівчата, не планують навчатися надалі в Україні, що підтверджує альтернативну гіпотезу.

Таблиця 25.

Статистика

			Вкажіть Вашу стат'я Чоловіча	Вкажіть Вашу стат'я Жіноча	Всього
Чи плануєте Ви навчатися надалі в Україні?	Так, планую продовжувати навчання в Україні.	Кількість	133	245	378
		% в Вкажіть Вашу стат'я	47,8%	54,6%	52%
	Скоріше за все так, але розглядаю й інші варіанти.	Кількість	79	134	213
		% в Вкажіть Вашу стат'я	28,4%	29,8%	29,3%
	Скоріше за все, ні, хочу навчатися за кордоном	Кількість	36	40	76
		% в Вкажіть Вашу стат'я	12,9%	8,9%	10,5%
	Ні, точно планую навчання за кордоном.	Кількість	30	30	60
		% в Вкажіть Вашу стат'я	10,8%	6,7%	8,3%
Всього		Кількість	278	449	727
		% в Вкажіть Вашу стат'я	100,0%	100,0%	100,0%

Таблиця 26.

Критерій Хі-квадрат

	Значення	ст.св.	Асимптотична значимість (2-стороння)
Хі-квадрат Пірсона	7,808 ^a	3	,050
Відношення правдосхожості	7,663	3	,054
Лінійно-лінійний зв'язок	6,928	1	,008
Кількість допустимих значень	727		

- а. Для кількості комірок 0 (0,0%) передбачається значення менше ніж 5. Мінімальне очікуване значення становить 22,94.

Таблиця 27.

Кореляція (Ро Спірмена)

			Вкажіть Вашу стать	Чи плануєте Ви навчатися надалі в Україні?
Ро Спірмена	Вкажіть Вашу стать	Коефіцієнт кореляції	1,000	-,086**
		Знач. (двостороння)	.	,000
		N	1079	727
	Чи плануєте Ви навчатися надалі в Україні?	Коефіцієнт кореляції	-,086**	1,000
		Знач. (двостороння)	,000	
		N	727	1079

** . Кореляція значима на рівні 0,01 (двостороння).

Статистичні критерії (Н Крускала-Уоліса)

	Вкажіть Вашу стать
Н Крускала-Уоліса	33,019
ст.св.	3
Асимп. знач.	,000

а. Критерій Краскала-Уоліса

б. Групова змінна: Чи плануєте Ви
навчатися надалі в Україні?

ВИСНОВКИ ДО 3 РОЗДІЛУ

Результати опитування свідчать про високий рівень патріотичних настроїв серед учнів 10-11 класів. Старшокласники позитивно оцінюють патріотичні заходи у школах, що свідчить про їхню значущість для формування громадянської свідомості. Велика частка молоді активно залучена до волонтерських ініціатив, спрямованих на підтримку військових і гуманітарної допомоги, що демонструє соціальну відповідальність і прагнення до спільного блага.

Значний вплив на патріотичні погляди учнів мають родина, особисті переконання та соціальне оточення, зокрема друзі та педагоги. Також важливу роль відіграють інформаційні ресурси, особливо соціальні мережі, які є основним джерелом новин про ситуацію в країні. Більшість учнів виявляють інтерес до суспільно-політичного життя, що вказує на загальний рівень громадянської свідомості, хоча глибина залученості варіюється залежно від особистих пріоритетів.

Попри високий рівень довіри до Збройних Сил України, значна частина школярів ставиться неоднозначно до обов'язкового проходження служби, що може

свідчити про різне сприйняття військового обов'язку та потребу в альтернативних формах залучення молоді до оборонної сфери.

Для подальшого зміцнення безпеки країни, учні вважають за потрібне знати історію та культуру України, розуміти важливість захисту країни, розвивати навички критичного мислення та командної роботи.

Щодо планів на майбутнє, значна частина учнів планує продовжувати навчання в Україні, хоча значною є й частка тих, хто розглядає можливість здобуття освіти за кордоном. Це вказує на потребу створення сприятливих умов для професійної самореалізації молоді в Україні.

Загалом результати дослідження демонструють, що сучасна молодь має високий рівень патріотичної свідомості, громадянської відповідальності та прагнення до розвитку суспільства. Водночас існує потреба у розширенні можливостей для активного залучення школярів до соціальних ініціатив, що сприятиме формуванню свідомих і відповідальних громадян.

ВИСНОВКИ

У межах цієї роботи було проаналізовано національно-патріотичне виховання як фактор забезпечення національної безпеки країни. Виявлено, що воно є комплексним, системним та цілеспрямованим процесом взаємодії різних соціальних інститутів, спрямованих на формування у молоді патріотичної свідомості, відданості та готовності діяти задля розвитку та захисту Батьківщини. Національно-патріотичне виховання виступає інструментом формування ідентичності, її самосвідомості та продуктом соціального конструювання. Патріотизм та націоналізм виступають ідейними орієнтирами, які сприяють формуванню колективної самоідентифікації: патріотизм передбачає любов до країни, спільноти та активну участь у її житті, тоді як націоналізм виражає вірність та відданість нації як найвищій соціальній одиниці.

Реалізація ідей національно-патріотичного виховання реалізується через інтеграцію знань про історію, культуру, державні символи та практичну діяльність і формується через соціальні інститути – сім'ю, освіту, культуру та медіа. Сім'я формує базові цінності та норми, освіта забезпечує послідовність передання культурного досвіду, культура популяризує культурну спадщину та зміцнює почуття спільності, медіа поширюють моральні та духовні орієнтири. Узгоджена взаємодія цих інститутів формує стійну національну ідентичність – основу єдності та національної безпеки.

Національно-патріотичне виховання відіграє стратегічну роль у зміцненні національної безпеки, сприяючи підготовці молоді до захисту держави, розвитку національної самосвідомості, формуванню активної громадянської позиції, а також підвищення рівня медіаграмотності та критичного мислення.

Порівняльний аналіз міжнародних практик свідчить про різноманітність підходів до реалізації патріотичного виховання: у США воно ґрунтується на традиціях масового патріотизму та військово-патріотичних програмах; у Китаї

виконує функцію режимної безпеки, забезпечуючи лояльність до державної ідеології; в Ізраїлі має законодавче підґрунтя та реалізується через освітню систему, де важливе місце посідає загальна військова підготовка.

З початку повномасштабного вторгнення, Україна модернізує комплекс програм національно-патріотичного виховання (включаючи нормативну базу), які включають оновлення предмету «Захист України», загальнообов'язкову військову підготовку, нові військові ініціативи для молоді, які спрямовані на розвиток практичних навичок із військової підготовки, основ національної безпеки, домедичну допомогу тощо, які в майбутньому формуватимуть свідомих, відповідальних та стійких громадян, здатних захищати національні інтереси.

Результати власного соціологічного опитування серед учнів 10-11 класів свідчать про високий рівень патріотичних настроїв. Старшокласники позитивно оцінюють патріотичні заходи у школах та активно залучаються до волонтерських ініціатив, спрямованих на підтримку військових і гуманітарної допомоги. Значний вплив на патріотичні погляди учнів мають родина, особисті переконання та соціальне оточення, також важливу роль відіграють інформаційні ресурси, особливо соціальні мережі, які є основним джерелом новин про ситуацію в країні.

Попри високий рівень довіри до Збройних Сил України, значна частина школярів ставиться неоднозначно до обов'язкового проходження служби, що може свідчити про різне сприйняття військового обов'язку та потребу в альтернативних формах залучення молоді до оборонної сфери. Щодо планів на майбутнє, значна частина учнів планує продовжувати навчання в Україні, хоча значною є й частка тих, хто розглядає можливість здобуття освіти за кордоном.

Таким чином, національно-патріотичне виховання є важливим елементом системи національної безпеки, що сприяє консолідації суспільства, підвищенню громадянської свідомості та формування цінностей, які зміцнюють стійкість держави перед зовнішніми та внутрішніми викликами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- All-China Youth Federation. Introduction to the All-China Youth Federation.
<https://acyf.cyol.com/gb/channels/8Dg43xkx/index.html>
- Appiah, K. (1997). Cosmopolitan Patriots. *Critical Inquiry*, 23(3), 617-639.
Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/1344038>
- Assmann, J. (1995). Collective memory and Cultural Identity. *Cultural History/Cultural Studies*, (65), 125-133. doi: 10.2307/488538
- Berger, P. & Luckmann, T. (1966). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*, New York: Anchor Books.
- Billig, M. (2008). *Banal Nationalism*. London: Sage.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. J. G. Richardson (Ред.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (с. 241–258). Greenwood Press.
- Chen, S. (2021). Ideological and Political Education. China Media Project. Retrieved from https://chinamediaproject.org/the_ccp_dictionary/ideological-and-political-education/
- Communist Youth League of China. General Provisions.
https://www.gqt.org.cn/ccylmaterial/regulation/202306/t20230627_792373.htm
- Cooley, C. (1902). *Human Nature and The Social Order*, New York: Charles Scribner's Sons.
- Council of Europe. (2018). *Reference Framework of Competences for Democratic Culture (Vol.1)*. Strasbourg: Council of Europe. Retrieved from <https://rm.coe.int/rf-cdc-vol-1-/1680966746>
- Curren, R., & Dorn, C. (2018). *Patriotic education in a global age*. Chicago: The University of Chicago Press.

Defence Service Law, 5709-1949. (1949). Knesset – Israel's Parliament. Retrieved from https://main.knesset.gov.il/EN/About/History/Documents/kns1_defense_eng.p

Dinur, B. (2001). Educating For Citizenship. Azure. (11). Retrieved from <https://azure.org.il/include/print.php?id=270#:~:text=education>

Dotson, J. (2023). CCP Ideological Indoctrination, Part 1: The PRC's New "Patriotic Education Law". The Jamestown Foundation: Global Research & Analysis, 23(23). Retrieved from <https://jamestown.org/program/ccp-ideological-indoctrination-part-1-the-prcs-new-patriotic-education-law/>

Durkheim, E. (1893). The division of labour in society. (Simpson G., Trans.). Illinois: The Free Press of Glencoe.

Durkheim, E. (1956). Education and Sociology. New York: Free Press.

Durkheim, E. (1968). Moral Education. New York: Free Press.

Gandelman, L. (2022). Gadna: 3.5 Days in the IDF. The Times of Israel. Retrieved from <https://blogs.timesofisrael.com/gadna-3-5-days-in-the-idf/>

Gerbner, G. (1998). Cultivation Analysis: An Overview. Mass Communication & Society, 1 (3/4), 175-194.

Goffman, E. (1990). The presentation of self in everyday life. New York: Penguin.

Hobsbawn, E. (2000). Nations and nationalism since 1780. Cambridge:Cambridge University Press.

Huntington, S. (1996). The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York: Simon & Schuster.

Kan, K. (2022). What China's forced military training for students is like. Quartz. <https://qz.com/1527810/what-chinas-forced-military-training-for-students-is-like>

Mead, G. (1972). Mind, Self and Society. The University of Chicago.

Miller, D. (2025). Nationalism. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Retrieved from <https://plato.stanford.edu/entries/nationalism/>

Nussbaum, M. (2008). Toward a globally sensitive patriotism. *Daedalus*, 137 (3), 78-93. doi: 10.1162/daed.2008.137.3.78

Nussbaum, M. (2011). *Teaching Patriotism: Love and Critical Freedom*. Chicago: The Law School The University of Chicago.

Parsons, T. (1959). The school class as a social system: Some of its functions in American society. *Harvard Educational Review*, 29(4), 297-318.

Parsons, T., & Bales, R. (2014). *Family: Socialization and Interaction Process*. London: Routledge

Schatz, R., Staub, E., & Lavine, H. (1999). On the Varieties of National Attachment: Blind Versus Constructive Patriotism. *Political Psychology*, 20(1), 151-174.

Tajfel, H., & Turner, J. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. *Political Psychology*. 276- 293. Retrieved from <https://www.christosaioannou.com/Tajfel%20and%20Turner%201986.pdf>

Tamir, Y. (2019). Not So Civic: Is There a Difference Between Ethnic and Civic Nationalism? *Annual Review of Political Science*, 419-434. doi: 10.1146/annurev-polisci-022018-024059

The Jewish Agency for Israel. ShinShinim (Service-Year Shlichim). Retrieved from <https://www.jewishagency.org/service-year-shlichim/>

Tronko, S. (2025). Features of Moral and Patriotic Education of Preschoolers in the Context of the Modern Educational Environment. *Journal of Education Culture and Society*, 16(2), 33-48. doi: 10.15503/jecs2025.3.33.48

Vermeulen, T. (б.д). Patriotic education bases. Ideology and the production of space in the people's republic of China. Universiteit Gent. <https://surl.li/frecws>

Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» №46 (2022, 13 грудня). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах» №641 (2015, 16 червня). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text>

Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України «Про основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України» №1243 (2011, 31 жовтня). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1243736-11#Text>

Наказ Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства освіти і науки України, Міністерства оборони України, & Міністерства культури і туризму України «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання молоді» №3754/981/538/49 (2009, 27 жовтня). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v3754643-09#Text>

Положення Кабінету Міністрів «Про Всеукраїнську дитячо-юнацьку військово-патріотичну гру «Сокіл» («Джура»))» №845 (2018, 17 жовтня). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/845-2018-п#n10>

Постанова Кабінету Міністрів «Про державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»))» №86 (1993, 3 листопада). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-п#Text>

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки»

№932 (2020, 9 жовтня). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2020-п#Text>

Указ Президента України «Національна доктрина розвитку освіти» №347 (2002, 17 квітня). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>

Андерсон, Б. (2001). Уявлені Спільноти: Міркування щодо походження та поширення націоналізму. Київ: Критика. Взято з <http://litopys.org.ua/anders/and.htm>

Бевз, Т. (2024). Патріотизм як соціокультурний феномен: досвід різних країн і український історіографічний вимір. Українознавство, 4 (93), 153-171. doi: 10.17721/2413-7065.4(93).2024.317569

Бех, І. Д., Журба, К. О., Доукіна, О.М., Федоренко, С.В., Шкільна, І.М.(2019). Національно-культурна ідентичність у становленні підлітка: Монографія. Взято з <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718615/1/Мон.%20Нац.-культ.%20ідент.%20у%20стан.%20підлітка.pdf>

Бойчук, М. (2014). Роль школи в соціалізації підлітка. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Серія : Педагогіка, 246(234), 97-99. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2014_246_234_20

Брич, Л. (2024). Людський капітал і його значення в контексті забезпечення національної безпеки: ризики інвестування в умовах воєнного стану. Український економічний часопис, (5), 19-22. doi: 10.32782/2786-8273/2024-5-3

Вовк, С. (2023). Соціокультурний інструментарій формування національної безпеки України в умовах війни. Регіональні студії, 69-74. doi: 10.32782/2663-6170/2023.34.11

Гелнер, Е.(2003). Нації та націоналізм. Київ:Таксон.

Гірц, К. (2001). Інтерпретація культур. Київ: Дух і літера.

Діденко, О. (2014). Зарубіжний досвід патріотичного виховання громадян та можливості його адаптації в Україні. Аспекти публічного управління, механізми публічного управління, 3-4(5-6), 52-59. Взято з http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=aplup_2014_3-4_9

Єнін, М. (2018). Ідеологічні форми та ціннісні модифікації патріотизму української молоді (на основі аналізу модерованих групових дискусій). Ідеологія і політика. 2(10), 61-93. Взято з https://www.ideopol.org/wp-content/uploads/2019/01/_____2.%203.%202018.%20UKR.%20Yenin.pdf

Журба, К. (2022). Зарубіжний досвід підготовки школярів до захисту своєї країни. Нова педагогічна думка, 3(11), 107-111. doi: 10.37026/2520-6427-2022-111-3-107-111

Зливком В., & Лукомська С. (2013). Розвиток уявлень про соціальну ідентичність у вітчизняній та зарубіжній науці. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Психологічні науки, 2(11(99)), 110-120. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdups_2013_2_11_22

Калита, Н., & Пантюк, М. (2021). Національно-патріотичне виховання учнів початкової школи. Молодь і ринок, 10(196), 19-24. doi:10.24919/2308-4634.2021.248333

Касьянов, Г. (1999). Теорії нації та націоналізму. Київ:Либідь.

Козловець, М. (2011). Національна ідентичність як соціокультурний феномен. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка, (60), 3-11. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDU_2011_60_3

Кузнецова, О. (2023). Роль сім'ї у вихованні національної ідентичності студентської молоді. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, 3(107), 48-56. doi: 10.33216/2220-6310/2023-107-3-48-56

Кульчицький, В., & Петришин, Л. (2019). Патріотичне виховання молоді як соціально-педагогічний процес. *Social work and Education*, 6(1), 87-93. doi: 10.25128/2520-6230.19.1.9

Кунь, Л. (2023). Основні напрями патріотичного виховання молоді в Китайській Народній Республіці. *Східнознавство. Актуальність та перспективи*, 153-155. Взято з <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/11471>

Лиховид, І. (2024). Оновлений «Захист України» формуватиме в дітей оборонну свідомість – усе, що треба знати про зміни у викладанні курсу та підготовку вчителів. Взято з <https://nus.org.ua/articles/onovlenyj-zahyst-ukrayiny-formuvatyme-v-ditej-oboronnu-svidomist-use-shho-treba-znaty-pro-zminy-u-vykladanni-kursu-ta-pidgotovku-vchyteliv/>

Макогончук, Н. В., Горячок, І. В., & Юзик, М. А. (2024). Особливості патріотичного виховання здобувачів ЗВО в умовах воєнного стану. *Інноваційна педагогіка*, (72), 246-249. doi: 10.32782/2663-6085/2024/72.49

Мартинюк, В. (2020). Критерії, показники та рівні сформованості національно-ідентичних якостей студентської молоді. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. (4), 106-112. doi:10.31499/2307-4906.4.2020.224135

Мельниченко, Б. & Фігель, Н. (2021). Основні підходи до розуміння поняття “національна безпека”. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*. Серія: “Юридичні науки”, 2(30), 68-72. doi: 10.23939/law2021.30.068

Миськова, Н. (2020). Патріотичне виховання дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах, 69(1), 102-105. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2020_69%281%29__22

Міністерство оборони України. (б.д). Контракт 18-24. <https://18-24.army.gov.ua>

Національний альянс. (б.д). Історія. <https://nation.org.ua/istoriya/>

Піщимуха, А. (2025). Захист держави почнеться з університету. Що таке базова військова підготовка. Фарватер Схід медіа. Взято з <https://farvatermedia.com/articles/zakhyst-derzhavy-pochnetsia-z-universytetu-shcho-take-bazova-viiskova-pidhotovka/>

Пласт. (2023). Мета пласту. <https://www.plast.org.ua/about-purpose/>

Романюк, С., & Мафтин, Л. (2023). Національно-патріотичне виховання в умовах викликів сучасності. Інноватика у вихованні, (17), 112-122. doi: 10.35619/iiu.v1i17.549

Сміт, Е. (2004). Націоналізм: теорія, ідеологія, історія. Київ: К.І.С.

Стрілько, В. (2014). Українське національно-патріотичне виховання в нормативно-правових актах України. Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди. Педагогіка. Психологія. Філософія, (33), 155-168. Взято з http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=gvpdpu_2014_33_20

Султанова, Н. (2015). Сім'я як суспільна інституція соціалізації дитини (XX – початок XXI століття). Людинознавчі студії. Серія:Педагогіка, 1(33), 212-219. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lstud_2015_1%2833%29__27

Тімкін, І., & Новікова, Н. (2016). Сучасні підходи до розуміння національно-патріотичного виховання молоді. Proceedings of the National Aviation University. Series: Pedagogy, Psychology, (9), 166-171. doi: 10.18372/2411-264X.9.12427

Український інститут національної пам'яті. (б.д). Про інститут. <https://uinp.gov.ua/pro-instytut/pravovi-zasady-diyalnosti>

Філімонова, Т. (2023). Теоретичні основи патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку. Соціальна робота та соціальна освіта, 2(11), 262-269. doi: 10.31499/2618-0715.2(11).2023.291916

Чай, Н. (2024). Використання медіатехнологій як засобу патріотичного виховання дітей та молоді. Українські студії в європейському контексті, (9), 285-289. Взято з http://obrii.org.ua/usec/storage/conference/zb_vol9_2024.pdf#page=286

Чупрій, Л., & Сіра, О. (2022). Особливості розвитку національно-патріотичного виховання молоді в умовах російської повномасштабної агресії. Загальнодержавне науково-практичне видання. Державна сімейна та молодіжна політика: законодавство, методи та практика, 2(2), 46-57.

Шакун С., & Сопівник, Р. (2020). Патріотичне виховання студентської молоді: порівняльний аналіз зарубіжного та національного досвіду. Humanitarian studios: pedagogics, psychology, philosophy, 11(3), 38-46. doi: 10.31548/hspedagog2020.03.038

ДОДАТОК

Додаток А. Анкета для учнів 10-11 класів

Шановні учні 10-11 класів!

Запрошуємо Вас взяти участь у дослідженні, яке допоможе краще зрозуміти рівень національно-патріотичної свідомості молоді та визначити, як національно-патріотичне виховання впливає на формування патріотичних цінностей, громадянської відповідальності та соціальної активності.

Ваша думка має велике значення для нас, адже саме Ви – майбутнє нашої країни.

Усі результати опитування будуть використані виключно в узагальненому вигляді, з дотриманням принципів анонімності та конфіденційності.

Щиро дякуємо за Ваш приділений час і бажання поділитися своїми думками!

1. Як Ви ставитеся до національно-патріотичних заходів у школі?

- Дуже позитивно, вважаю їх важливими
- Скоріше позитивно, це важливо для розвитку
- Нейтрально, я байдужий/байдужа до таких заходів
- Скоріше негативно, вони не викликають у мене зацікавленості
- Негативно, вважаю їх зайвими

2. Як часто у Вашій школі проводяться заходи національно-патріотичного спрямування?

- Дуже часто (щомісяця або частіше)
- Часто (приблизно раз на кілька місяців)
- Інколи (декілька разів на рік)
- Рідко (раз на рік або рідше)
- Ніколи

3. Чи берете Ви участь у заходах національно-патріотичного виховання, які організовуються у школі?

- Так, активно беру участь
- Так, іноді долучаюся, коли є можливість
- Рідко беру участь, це залежить від тематики заходу
- Ні, не беру участі

4. Вкажіть, у яких саме шкільних заходах Ви брали участь за цей навчальний рік:

- Зустрічі з учасниками бойових дій
- Виконання Державного Гімну України
- Святкування національних свят
- Книжкові виставки українських письменників
- Участь у виставках малюнків, плакатів, колажів на патріотичну тематику

тематику

- Участь у благодійних ярмарках
- Проходження тренінгів з домедичної допомоги, військової підготовки

тощо

- Зустрічі з сучасними представниками української культури
- Інше (вкажіть)

5. Чи берете ви участь у волонтерських ініціативах патріотичного спрямування поза школою?

- Так, активно беру участь у таких ініціативах.
- Так, іноді долучаюся, коли є можливість.
- Рідко беру участь, але підтримую подібні ініціативи.
- Ні, не беру участі, але цікавлюся цими темами.
- Ні, не беру участі й не цікавлюся такими ініціативами.

6. Якщо Ви не берете участі у волонтерських ініціативах поза школою, вкажіть чому саме?

- Нестача вільного часу через навчання/домашні завдання.
- Відсутність інформації про можливості волонтерства.
- Невпевненість у власних силах чи здібностях.
- Відсутність підтримки з боку батьків.
- Відсутність підтримки з боку друзів.
- Невпевненість у важливості чи значущості волонтерської діяльності.
- Мені просто не цікаво брати участь у волонтерських ініціативах.
- Інше (вкажіть)

7. Якщо Ви брали коли-небудь участь у волонтерських ініціативах поза школою, вкажіть що Вас мотивувало?

- Бажання допомагати іншим і робити корисні справи
- Бажання підтримати країну
- Можливість отримати новий досвід і знання
- Спілкування з однодумцями і розширення кола знайомств
- Визнання та повага з боку оточення
- Можливість проявити лідерські якості
- Інше (вкажіть)

8. Якщо Ви брали коли-небудь участь у волонтерських ініціативах поза школою, яким волонтерством Ви займалися?

- Соціальне волонтерство (допомога людям у складних життєвих обставинах)
- Допомога військовим (підтримка армії, збір коштів або речей для військових)
- Гуманітарне волонтерство (збір та доставка допомоги для потребуючих)

- Екологічне волонтерство (заходи з охорони природи, прибирання територій тощо)
- Культурне волонтерство (організація культурних та освітніх заходів)
- Онлайн-волонтерство (дистанційна допомога, створення контенту, підтримка ініціатив в інтернеті)
- Інше (вказіть)

9. Чи брали Ви участь у наступних заходах за останні 2 роки?

	Так	Ні
Тренінги з надання першої медичної допомоги/домедичної допомоги		
Тренінги із самозахисту		
Тренінги із виживання		
Тренінги з військової підготовки		

10. Хто або що, на Вашу думку, впливає на формування Ваших патріотичних поглядів?

- Родина
- Друзі
- Педагоги
- Власні переконання
- Соціальні мережі

- Книги
- Фільми
- Нічого
- Інше (вказіть)

11. Чи святкуєте Ви у своїй сім'ї національні свята?

- Так
- Ні
- Важко відповісти

12. Якщо ТАК, вкажіть, які саме:

- День Конституції України
- День Української Державності
- День Незалежності України
- День захисників та захисниць України
- День Української мови та писемності
- День Соборності України
- День Гідності та Свободи
- Інше (вказіть)

13. Чи цікавитеся Ви політичною ситуацією в Україні?

- Так, стежу за подіями регулярно
- Так, цікавлюся, але не завжди активно стежу
- Інколи читаю новини, але не заглиблюся
- Рідко цікавлюся, лише якщо це щось важливе
- Ні, не цікавлюся політичною ситуацією

14.3 яких джерел Ви отримували інформацію про ситуацію в країні за останніх 30 днів?

- Новинні сайти (наприклад, Українська правда, BBC Україна, ТСН)
- Національне телебачення (Телемарафон “Єдині новини”)

- Соціальні мережі (Facebook, Twitter, Instagram)
- Телеграм канали
- Канали в месенджерах
- Знайомі або близькі люди
- Радіо
- Преса
- Іноземні ЗМІ (Reuters, Associated Press ...)
- Інше (вказіть).

15.Перед Вами ряд тверджень. По кожному з них відзначте, що з цим судженням Ви: або повністю згодні, або скоріше згодні, або скоріше не згодні, або повністю не згодні.

Твердження	Погоджуюся	Скоріше погоджуюся	Скоріше не погоджуюся	Не погоджуюся	Важко відповісти
Молодь повинна активно брати участь у волонтерських ініціативах для зміцнення безпеки України.					
Я горджусь тим, що я українець/українка.					
Українська нація має унікальні традиції, які слід зберігати і передавати наступним поколінням.					

Збройні Сили України відіграють вирішальну роль у забезпеченні безпеки країни.					
Я відчуваю гордість за свою країну.					
Усвідомлення власного внеску у майбутнє країни є важливим для кожного.					
Служба в армії - це обов'язок кожного громадянина.					
Мені цікаво брати участь у громадських ініціативах, які допомагають вирішувати соціальні виклики.					
Національні символи (герб, прапор, гімн) є важливими для збереження ідентичності народу.					
Я вважаю важливим дотримуватись законів країни.					

16. Які навички та знання, на вашу думку, будуть необхідні молоді в майбутньому для забезпечення безпеки нашої країни?

- Знання історії та культури України
- Розуміння важливості захисту країни та готовність допомогти в разі потреби
- Вміння працювати в команді та підтримувати єдність
- Знання основ прав та обов'язків громадянина
- Вміння швидко реагувати на кризові ситуації
- Повага до законів і державних інститутів
- Навички критичного мислення для оцінки інформації та новин
- Підтримка ідеї волонтерства та допомога армії
- Розуміння ролі медіа та їх впливу на суспільство
- Вміння працювати з технологіями та забезпечення кібербезпеки
- Інше (вказіть)

17. Що, на вашу думку, найбільше заважає формуванню національно-патріотичної свідомості серед молоді?

- Нецікаві уроки з національно-патріотичного виховання у школі
- Вплив іноземної культури, мода на щось іноземне
- Недовіра до влади
- Недостатньо уваги до національно-патріотичних тем в школі
- Вплив соціальних мереж, які пропагують чужі цінності
- Стереотипи та міфи про патріотизм
- Мало уваги до української культури/традицій у ЗМІ
- Відсутність програм або ініціатив, які б підтримували національні цінності серед молоді
- Інше (вказіть)

18.Що, на вашу думку, найбільше сприяє формуванню патріотичних поглядів молоді?

- Виховання в сім'ї та родинні традиції
- Освіта, зокрема уроки історії та літератури
- Участь у культурних та національних заходах
- Вивчення історії та культури своєї країни
- Залучення до волонтерської діяльності та соціальних ініціатив
- Відвідування пам'ятних місць та музеїв
- Спілкування з людьми, які активно підтримують національні цінності
- Медіа та інформаційні ресурси
- Власний досвід участі в суспільно важливих подіях
- Інше (вказіть).

19.Чи плануєте Ви навчатися надалі в Україні?

- Так, планую продовжувати навчання в Україні
- Скоріше за все так, але розглядаю й інші варіанти
- Ще не вирішив(ла), думаю над цим питанням
- Скоріше за все, ні, хочу навчатися за кордоном
- Ні, точно планую навчання за кордоном

20.Вкажіть клас, у якому Ви навчаєтеся:

- 10
- 11

21.Вкажіть Вашу стать:

- Чоловіча
- Жіноча
- Волію не відповідати